

**OLIV VA O`RTA MAXSUS TA'LIM
O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI VAZIRLIGI**

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

PSIXOLOGIYA KAFEDRASI

**PSIXOLOGIYA O`QITISH
METODIKASI**

To'zuvchi: k.o`qituvchi Sharafutdinova X.G`.

TERMIZ-2008

Ushbu ma'ro'za matni Psixologiya kafedrasining 200__yil _____
kunidagi 1-yig`ilish qarori bilan tasdiqlangan.

Taqrizchilar:

dots. B.Sodiqov

pfn.T.Jo`raev

KIRISH

Respublikamizda yo'z berayotgan tub o'zgarishlar psixologik bilimlardan mutaxassislar tayyorlashda unumli foydalanishni taqozo etmoqda. Davlat tomonidan ishlab chiqarilgan "Ta'lim to'g'risidagi qonun", "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" singari hujjatlarni amaliyotga tatbiq etish uchun bo'lg'usi mutaxassislarni davr talabiga binoan tayyorlash muammosini kun tartibiga kiritmoqda. Xuddi shu bois psixolog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish uchun mutaxassislarni psixologiya o'qitish metodikasi bo'yicha bilimlar bilan qurollantirish ijtimoiy zarurat bo'lib hisoblanadi. Shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, fanlarni o'qitish metodikasi murakkab o'quv predmetlari qatoriga kirib, keng ko'lamdagi ma'lumot umumlashmasini hamda sintetik aqliy faoliyat majmuasini o'zida mujassamlashtiradi. Hozirgi davrdagi psixologiya fanida yo'z berayotgan metodologik o'zgarishlar, dialektikani cheklanganlik xususiyati, neosferaviy aloqalarni aks ettirish jarayoniga ta'siri, betartib harakatlarning borliqdagi roli masalalari psixologiya o'qitish metodikasi predmetini qaytadan tahlil qilishni ta'lab qiladi. Xuddi shu sababdan ob'ekt-sub'ekt, sub'ekt-sub'ekt munosabatlarining psixologik mexanizmlarini atroflicha ochib berishni, shuningdek, ta'sirlanishning o'ziga xos xususiyatlarini yoritishni, aniq, ishonchli dalillar keltirishni muayyan darajaga ko'tarishi lozim.

Psixologiya o'qitish metodikasi sohasi o'z ichiga fanning metodologik muammolari, masalalari, uning ilmiy-uslubiy jabhalari, tarmoqlarining o'ziga xos xususiyatlari, mavzu mazmunini o'z atishning ikkiyoqlama xislatga ega ekanligi, kasbiy- amaliy ko'nikma, malaka tarkib toptirishning imkoniyati, to'g'ri va teskari aloqaning samaradorligini oshirish yo'llari, hamkorlik faoliyatidagi yaqinlik va distantsiyaning fenomenologiya jabhalarini qamrab oladi.

Psixologiya o'qitish metodikasi barcha fan tarmoqlari yo'zasidan ma'lumotlarni o'z atish va shaxslararo munosabat o'rnatishning muhim vositalari, usullari, malakalari bilan bo'lg'usi psixologlarni qurollantirish funksiyasini o'ziga oladi. Pedagogik mahorat, innovatsiya, vaziyat, sharoit, muammo xususiyatlarini shakllantirish psixologiya o'qitish metodikasi predmetiga kiradi.

1 – mavzu: PSIXOLOGIYA O'QITISH METODIKASI KURSINING MAQSAD VA VAZIFALARI

R E J A:

1. Psixologik bilimlarga extiyojning kuchayishi – davr talabi.
2. Psixologiya ukitish metodikasi kursini tashkil etishning maqsad va vazifalari.
3. Bo'lg'usi pedagoglarning psixologik bilimlarini oshirishning axamiyati.

Tayanch tushunchalar:

Etnopsixologik bilimlar, psixologiya ukitishni takomillashtirish, psixologik bilimlarga extiyojning kuchayishi, yangi davr va psixologiya, psixologiya printsiplari.

Keyingi yillarda o'qituvchilarni psixologik bilimlar bilan kurollantirish masalasiga aloxida e'tibor berilmokda. Hozirgi sharoitda kelajak avlodning etuk, barkamol inson kilib tarbiyalashda o'qituvchilarning urni benixoyat oshgan. Shuning uchun bulajak o'qituvchidan oliy ukuv yutida o'z mutaxassisliklarini chukur egallashdan tashkari O'quvchilar psixikasidagi yosh va individual xususiyatlarni farklay olishga, bola tarakkiyoti jarayonini ko'zatishtan tugri psixologik-pedagogik xulosalar chiqara bilishga urganish talab etilmokda. Chunki bu – ta'lim va tarbiya sirlarini mukammal egallaydigan o'qituvchilar tayyorlashning muxim sharti xisoblanadi.

Agar pedagog insonni xar tomonlama etuk kilib tarbiyalamokchi bulsa, ya'ni komil insonni voyaga etkazish uchun uni, xar tomonlama urganishi kerak. Psixologiyaning nazariy muammolarini chukur urganmay turib, mazkur fandan xech bulmaganda sodda va bajarilishi oson bo'lgan amaliy mashgulotlar o'tkazish kunikma va malakalarini egallamay turib, O'quvchilarning psixik xususiyatlarini bilishga erishib bulmaydi, albatta.

Kuxna va xamisha navkiron mamlakatimiz uchun ijtimoiy tarakkiyot psixologik nukta nazardan idrok kilinsa, mantikiy taxlil etilsa, xalkimizning etnopsixologik bilimlardan ta'lim va tarbiya jarayonida foydalanganligi, xarbiy yurishlarda jangchilarga psixologik ta'sir o'tkazganligi, ularda ishonch va e'tikod xissi uygotganligi, muomalaning verbal va noverbal kurinishlarini amaliyotda kullanganligi, Urta asrlarning Forobiy, Beruniy, Xorazmiy singari zabardast olimlarining ijodiy maxsullaridan tortib to XX asrning 30-yillari oraligida ilmiy tadqiqotlar kilinganligi bunga isbot talab kilinmaydigan xakikatdir.

O'zbekistonda oliy maktablarda psixologiya ukuv fani sifatida 1928 yildan ukitib kelinmokda. (Xuddi shu davrda L.S.Vigotskiy Urta Osiyoda, O'zbekistonda ommaviy ma'ro'zalar ukiganligi mazkur jaayonni tezashtirgan asosiy omil bo'lganligiga xech shak-shubxa yuk»).

Psixologiya fanining ijtimoiy xayotda nufo'zi xar soniya sayin ortib bormokda. Shu tufayli pedagogika institutlari va bilim yurtlarida uni ukitish yulga kuyila boshlandi. Mazkur soxa buyicha yukori malakali mutaxassislar tayyorlash maqsadida Urta Osiyo Davlat Universitetida 1938 yilda (Hozir Milliy Universitet) logika va psixologiya bulimi ochildi. 50-yillarning 2-yarmidan boshlab pedagogika institutlarida va bilim yurtlarida psixologiya bulimlari ochildi. Ayniksa qisqa muddatli 15 va 9 oylik ommaviy psixologlar tayyorlash kurslarining ommaviylashuvi psixolog-mutaxassislarga extiyojning kuchayganligini bildiradi.

Hozirgi davrda respublikamizning barcha oliy maktablari va ukuv yurtlarida, xattoki maktablarida psixologik bilimlar aloxida e'tibor bilan ukitilmokda. (shaxrimizning 23-maktabidagi bank sinfida xam psixologiya fani ukitiladi).

Mamlakatimizda oliy ta'lim kup boshqichli tizimga (bakalavriat, magistratura, aspirantura, doktorantura) utish munosabati bilan psixologiya fanini ukitishning o'ziga xos tashkil etishni takozo etmokda, demak, talabalarga bu soxa buyicha bilim berish ularda kasbiy kunikma va malakalarni shakllantirishni takomillashtirish uchun kuyidagi yirik yunalishlarda ijodiy psixologik-pedagogik izlanishlarni amalga oshirish lozim.

1. Psixologiya fanining metodologik muammolari va ularning talqini.

2. Psixologiyaning nazariy materiallari va ularning taxlili.
3. Psixologiya ukitishda etnopsixologik mexanizmlardan foydalanish.
4. Uning ommaviy talqini, tadbikiy jabxalarini mukammallashtirish:
 - a) amaliyot, praktikum, laboratoriya mashgulotlari sifat darajasini kutarish.
 - b) diagnostik, prognostik metodikalar xamda testlardan foydalanish.
 - v) individual va ijtimoiy treninglarni ommaviylashtirish.

5. Ukitishning maxsuldor, faol va innovatsion metodlarini ta'lim tizimiga yoyish.

6. Psixologiya ukitishda gumanizatsiya – assotsianizm, psixoanaliz, kognitivizm, geshtaltpsixologiya, empirizm, gumanistik psixologiya va boshka yunalishlarni ilmiy metodologik, ilmiy nazariy va amaliy jixatlardan nukson kidirmasdan, balki ularning eng okilona, tarakkiyparvar tomonlarini amaliyotga tadbik etish tavsiyanomasini ishlab chiqish zarur.

Jaxon psixologiyasida yaratilgan metodlar, metodikalar, testlar, anketalar, zamonaviy apparatlar, laboraoriya mashgulotlari o'tkazish instruksiyasi, trening, kompyuter dasturlari, praktikum, psixologik kabinetlardan foydalanish uslubi va kullanmalarni maxalliy sharoitga moslashtirish va uni sinab kurishni keng yulga kuyish orkali.

Insonning muayyan xususiyatlarini to'la ochish imkoniyatiga erishish. Psixologiyaning predmeti va ob'ekti mavxum shaxs, xodisa, xulk-atvor, faoliyat va muammoga karatilmasligi balki real inson, ma'lum yosh, anik jins xususiyatlari yo'zasidan ma'lumot berishga yunaltirilganligi ayni muddaodir. Ana shu jarayondagina tabiatga va jamiyatga munosabat shaxs bilan favkulotdagi vaziyat bilan o'zviy boglab urganish imkoniyatini yaratadi. Nazariy muammoni amaliy turmush bilan alokasini okilona tushuntirish va yakkol namuna keltirish orkali ularga sharx berish talqinini jonlantiradi, talabani insoniy fazilat sifat va xislatlardan andoza olishga etaklaydi.

Psixologiya printsiplari mavzuni ukitishda va uning determinatorlari ong va faoliyat birligida o'zviylik, uygunlashuv o'zaro aloka etuvchanlik xususiyatlari tugrisida tarakkiyotning psixologik tabiati, unda ob'ektiv va sub'ektiv shart-sharoitlar xamda omillar ularning boshqichlari usishi (biologik) rivojlanish (psixik), kamolot, tarakkiyot yo'zasidan dolzarb yakkol muammolar moxiyati bilan boglab axborot berish fanning tadbikiyiligini kuchaytirishga xizmat kiladi. Ong va uning psixologik tavsifi tugrisida ma'lumot berilayotganda inson ongi mavjudot deyish bilan cheklanmasdan, balki u ongsizlik ongostlilik va onglilik xolatlarini munosabatlari, funktsiyalari o'zgarishi ularning o'zaro o'zluksiz ravishda urin almashtirib turishini ta'minlashni ta'kidlab utish muammolaridan ayrim chigalliklarga yordam beradi.

Zamonaviy kadrlar oldiga kuyiladigan eng muxim vazifalardan biri – malakali mutaxassislar sifatida o'zligini o'z kobiliyatlari, individualligi, shaxsiy fazilat xamda xislatlarini bilgan tarzda atrofdagilar mexnatini okilona tashkil etish va ijtimoiy foydali mexnatning boshka soxalarida iktidorli kasb soxibi sifatida faoliya ko'rsatishdir. Bu urinda inson ruxiyati konuniyatlarini urganuvchi psixologiya fanining urni va roli benixoya kattadir.

XXI asrda juda kuplab davlatlarda bo'lgani kabi dunyo xaritasida munosib urin olgan mustakil O'zbekistonda xam barcha soxalarda tub isloxotlar boshlandi. Bu isloxotlarning barchasi inson omilini xar kachongidan xam yukori saviyaga kutarib,

uning kuchi, idroki saloxiyati, ruxiy xamda ma'naviy barkamolligini bevosita tarakkiyot, rivojlanish va sivilizatsiya bilan o'zviy bog'ladi. Bunda inson va uning mukammalligi, o'z ustida ishlashi, o'z mukammalligi xususida kaygurishi muammosi xar kachongidan xam dolzarb masalaga aylandi.

Yangi davr xar bir insondan o'z ichki imkoniyatlarini adekvat bilish, shu bilimlar zaxirasi bilan yaknlarni va xamkasblarni psixik dunyosini bilishni talab kilmokda. Buyuk Sukrot o'z davrida «o'z-o'zingni bil» degan shiorni urtaga tashlagan edi. Yangi davr bu bilimlar yoniga «o'z yoningdagilarni va ularning kilayotgan ishlarini xam bil» degan shiorni xar kachongidan xam dolzarb kilib kuydi. Ayni shu muammoni echishda Hozirgi zamon psixologiya ilmi va amaliyotining roli benixoyat kattadir.

Shuning uchun xam nafakat psixologiyadan mutaxassislar tayyorlaydigan bilim dargoxlarida, balki barcha bilim dargoxlarida, xattoki yangi tipdagi maktablar – litseylar va kollejlarda xam psixologiyadan sabok berish rejalashtirilganligi sababli pedagogika fakultetining «pedagogika va psixologiya» xamda maktabgacha tarbiya mutaxassislari tayyorlanadigan guruxlarda psixologiya ukitish metodikasi fani kiritilgan. Mazkur kursning asosiy maqsadi bulajak pedagog-psixologlar uchun zaruriy tavsiyalar – psixologiyadan ma'ro'zalar amaliy mashgulotlar, laboratoriya mashgulotlari tashkil etish metodikasi – ya'ni ularni yangi pedagogik texnologiya asosida qanday tashkil etish kaysi ilgor usul va vositalardan foydalanilsa, samaradorlikka erishish mumkinligi talabalar bilan birgalikda urganiladi, talabalar bilimni baxolash, pedagogik amaliyot davomida olib boriladigan ishlar, talabalarning mustakil ishlarini tashkil etish haqida ma'lumotlar beriladi. Bularning barchasi bulajak pedagog-psixologlar uchun o'z ish faoliyatlarini tashkil etishda katta yordam beradi, ta'lim jarayonini, darsdan tashkari talabalar faoliyatini to'la va okilona boshkara olishlariga kumaklashadi. Bu vazifalarni mukammal egallash ayniksa bulgusi pedagoglar uchun zarur. Chunki o'qituvchilik kasbi barcha kasblarning onasidir – ya'ni o'qituvchi barcha kasb egalarni tarbiyalaydi. O'qituvchi maktabdagi ta'lim – tarbiya jarayonining asosiy tashkilotchisidir. Ta'lim-tarbiya davriy xodisa emas, u muttasil davom etadigan o'zluksiz jarayondir. O'qituvchi O'quvchilar uchun xamma joyda ibrat bulishi zarur. U o'z fanini yaxshi bilishi bilan birgalikda O'quvchilarning psixologiya va yosh xususiyatlarini, individual xususiyatlarini yaxshi bilishi, tarbiyaning kulay va samarali usullarini qo'llashda psixologik bilimlarga tayanishi zarur. Bola ruxiyatini bilmasdan turib ularning kalbiga yul topa olmaydi, bolalar bilan mulokotda bulish malakasini egallash, ularni faol va mustakil, ijodiy fikrlashga urgatish, kobiliyatlarini shakllantirish uchun psixologiyani bilish talab qilinadi va bulajak pedagoglar bu urinda psixologiyadan olgan bilimlar tizimiga suyanadilar. Ota-onalar bilan ishlashda xam psixologik bilimlar yordam beradi. Nafakat ota-onalar, balki atrofdagi boshka kishilarga xam psixologik bilimlarni targib etish zarur. Chunki kishilar o'z xayot va faoliyatini o'zaro mulokotsiz tashkil etolmaydilar. Mulokotlar davomida xam xar bir shaxs o'z sherigining (o'qituvchi – O'quvchining, raxbar-xodimning, mutaxassis – o'z xamkasblarining, er-xotinning, xotin-erning, aka-ukaning va x.k.) psixologik xolatini, qiziqish va extiyojlarini, kobiliyat va imkoniyatlarini tugri baxolay olishi, uning

urniga o'zini kuya bilishi, «sherigi» ning yosh xususiyatlarini xam xisobga olishini bilishiga psixologiyadan berilgan bilimlar yordam beradi.

Yosh mutaxassis – pedagog-psixologlarga bu borada nimalarga e'tibor berishlari zarurligini mazkur kurs bilan tanishish davrida bilib boradilar.

Psixologiya ukitish metodikasi fanini urganishda ma'ro'zalar laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar tashkil etiladi. Ba'zi mavzular mustakil urganish uchun tavsiya etiladi – bulaning barchasi bulgusi psixolog – pedagoglarning o'z soxalarini mukammal egallash va olgan nazariy bilimlarini amaliyotda muvaffakiyat bilan qo'llashlariga yordam beradi.

Mavzu yo'zasidan savol va topshiriqlar:

1. Psixologik bilimlarning xar bir inson uchun axamiyatini asoslab bering?
2. Psixologik bilimlarning pedagog va tarbiyachilar uchun axamiyati qanday?
3. Psixologiyani ukitishda ma'ro'za, amaliy va laboratoriya mashg'ulklarining urni qanday?
4. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida kuyilgan vazifalarni amalga oshirishda psixologiyaning urni

2-mavzu: PSIXOLOGIYA O`QITISH METODIKASI KURSINING DASTURI VA PSIXOLOGIYA O`QITISH MAQSADI

REJA:

1. Psixologiya o`qitish metodikasi kursi dasturi.
2. Psixologiya o`qitish kursi maqsadi.
3. Fanni o`qitishda ilmiy kontseptsiyalarning roli.

Tayanch tushunchalar

Psixologiya yo`nalishlari, kontseptsiyalar, gumanistik yo`nalish, psixologik bilimlar moxiyati, psixologiya fanlari mavzularini rejalashtirish, psixologiya soxalari, psixologiya predmeti xamda ob'ekti

Psixologiya fanida gumanistik g`oyalarni tadqiqot qilish ishlari chet ellarda, asosan, AQSHda “Gumanistik psixologiya” deb nomlangan mustaqil sohada, ilmiy yo`nalishda (Sh.Byuler, A.Maslou, K.Rodjers, R.Olport kabilarning asarlarida) o`z ifodasini topgan edi. Mazkur yo`nalish namoyandalarining ta'limotlarida shaxsning o`zini o`zi takomillashtirish, o`zini o`zi faollashtirish, o`zligini anglash (o`zini o`zi anglash), o`z ichki imkoniyatlarini to`la ro`yobga chiqarish g`oyalari aks etgan bo`lib, insonlarda adolat tuyg`usi, vijdonlilik, insonparvarlik, maslak, go`zallik va haqqoniylik xislarini shakllantirishga qaratilgandir.

Gumanistik psixologiya sohasining muhim jihatlaridan yana biri-bu shaxsning mavhum (abstrakt), passiv inson sifatida tadqiqot ob'ekti singari tasavvur etmasdan, balki uning hamkorlik faoliyati, shaxslararo munosabatning teng huquqli a'zosi ekanligini tan olinganlikdan iboratdir. Lekin bu ta'limotning zaif tomonlari ham mavjud bo`lib, u narsa insonning biopsixologik (biologik omillar, tug`ma mayl, iqtidor alomatlari, temperament) shart-sharoitlarning roliga ortiqcha baho berganligida namoyon bo`ladi. Vaholanki, inson ijtimoiy munosabatlar mahsuli,

ijtimoiy muhit mevasi bo`lib hisoblanadi. Shunga qaramasdan, hozirgi davrda ham gumanistik psixologiyaning ilg`or g`oyalari, tizimi, tadqiqot uslublari o`z dolzarbliligini saqlab qolgandir. Gumanistik psixologiya namoyandalari to`plagan natijalarini milliy psixologiya, ijtimoiy garmoniya, muayyan muhit, hududiy xususiyatlardan kelib chiqqan holda tahlil qilish orqali oliy maktab ta'lim-tarbiyasida gumanistik g`oyalarni singdirish imkoniyatini yaratadi.

Shuni alohida ta'kidlab o`tish kerakki, to hozirgi davrgacha respublika oliy o`quv yurtlarida psixologiya o`qitish ahvoli zamon, ijtimoiy taraqqiyot, insonning tayyorgarlik darajasi (aql-zakovoti) talabiga hech qanday javob bermaydi. Bu holatning bir necha ob'ektiv va sub'ektiv omillari mavjuddir: birinchidan, oliy maktab kafedralarining psixolog mutaxassislari bilan ta'minlanmaganligi (xohishi mavjud har qanday o`qituvchi saboq bermoqda): ikkinchidan, oliy o`quv yurtlarida faoliyat ko`rsatayotgan psixologlar malakasini oshirish ishlari yaxshi yo`lga qo`yilmaganligi: uchinchidan, kurslarda ma'ro'zalar katta guruh tizimida o`qilayotganligi: to`rtinchidan, qo`shimcha mashg`ulotlar va talabalar bilan individual ishlarni o`tkazish uchun fakultetlarda zarur shart-sharoitlar yaratilmaganligi: beshinchidan, darsliklar, o`quv qo`llanmalar etishmasligi: oltinchidan, aksariyat psixologiya sohasi bo`yicha ommaviy tarzda dasturlar chop etilmaganligi: ettinchidan, psixologiya faniga nisbatan panja ostidan qarash hollarining uchrayotganligi (ikkinchi darajali predmet sifatida): sakkizinchidan, oliy ta'lim vazirligi qoshida psixologiya fani va kadrlarning muvofiqlashtiruv kengashi mavjud emasligi va hokazo.

Yuqorida sanab o`tilgan negativ holatlarga qaramay, psixologiya fanini o`qitishni takomillashtirish, ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida qat'iy printsiptga, muayyan xususiyatga ega bo`lgan kontseptsiya ishlab chiqildi. Uning asosiy mohiyati quyidagilarda o`z ifodasini topgandir.

1. Fan o`qitishda har qanday ilmiy kontseptsiyaga oqilona yondashish va tahlil o`tkazishni amalga oshirish, Chunki ilmiy psixologik yo`nalishlar g`arb, sharq, burjua, idealistik singari "yorliqlar" ostida talqin qilish an'anaga aylangan edi. Bugun ana shu qarashlar, kontseptsiyalar mohiyatini qaytadan ko`rib chiqish, bir qolipdagi talqindan voz kechish, u yoki bu nazariyalarni talabalarning o`zi hal qilishlariga sharoit yaratish, o`qituvchi-professorlar shaxsiy nuqtai nazarini majburan o`tkazishdan saqlanish. Ana shu tariqa, biz jahon psixologlari yaratgan durdonalar bilan talabalarning o`zi tanishish imkoniyatlariga sun'iy g`ov yaratilgan edi.

2. Jahon psixologiyasi fanining o`nlab ilmiy maktablari mavjuddir. Jumladan, bixeviorizm, geshtaltpsixologiya, assotsionizm, psixoanaliz, vyurtsburg, psixogenetik, empirizm, kognitivizm, gumanistik psixologiya va boshqalarning ilmiy-metodologik, ilmiy-nazariy, empirik-amaliy jihatidan nuqson qidirmasdan, balki eng oqilona tomonlarini amaliyotga tatbiq qilish tavsiyanomasini ishlab chiqish.

3. Jahon psixologiyasida yaratilgan metodlar, metodikalar, testlar, anketalar, zamonaviy apparatlar, laboratoriya mashg`ulotlari o`tkazish instruksiyasi, trening, praktikum, psixologik kabinetni jihozlash uslubi, darslik va qo`llanmalarni mahalliy sharoitga moslashtirish va sinab ko`rish ishlarini keng ko`lamda yo`lga qo`yish orqali insonning muayyan xususiyatini to`la ochish imkoniyatiga erishish.

4. Psixologiyaning predmeti va ob'ekti mavhum shaxs, hodisa, xulq-atvor, faoliyat va muomalaga qaratilmasligi, balki real inson, muayyan yosh, aniq jins xususiyatlari yo'zasi dan ma'lumot berishga yo'naltirishligi maqsadga muvofiq. Ana shu jarayondagina tabiatga va jamiyatga munosabatni shaxsi bilan, favquloddagi vaziyat bilan o'zviy bog'lab o'rganish imkoniyati yaratiladi. Ushbu muammolarni hal qilishda biosfera va neosferadan kelib chiqish joiz. Nazariy muammoning amaliy turmush bilan aloqasini oqilona tushuntirish va yaqqol namuna keltirish orqali ularga sharh berish talqinini yanada jonlantiradi, insoniy fazilat, xislat va sifatlardan andoza olishga talabani etaklaydi.

5. Psixologiya sohalarning har birida ham markaziy timsol inson shaxsi bo'lganligi uchun ularning o'rtasidagi qonuniyat, shart-sharoit xususiyatlari shu insonga sistemali yondashishni taqozo qiladi. Mazkur yondashish shaxsning ko'p qirralarini turlicha vaziyatlarda ro'y berish orqali aniqlanishi, uning to'g'risida ishonchliroq ma'lumot olish sharoitini yo'zaga keltiradi, Mavzulararo aloqani izchil ravishda amalga oshirish insonning alohida xususiyati, fazilati, kechinmalari, holatlari, his-tuyg'ulari, irodaviy sifati, iqtidori, qobiliyati, qiziqish va extiyojini yaxlit olib qarash imkonini vujudga keltiradi. Shaxs uchun o'zini o'zi takomillashtirish vositalaridan unumliroq foydalanish sari talabani undaydi.

6. Psixologiya sohasining har qaysisi real shaxsning individual (uslub, sezgirlik, ta'b, xususiyat, ishchanlik) va tipologik (oliy nerv faoliyati toifasi, qonuniyati, xususiyati, tug'ma mayl, temperament, ichki imkoniyat va boshqalar) xususiyatlarining namoyon bo'lishi hodisasi tadqiq qilinadi. Ta'lim jarayonini gumanizatsiyalash esa har bir talabanning ana shu xususiyatini hisobga olish, ma'lumotni qabul qilish tezligi tushunish darajasi materiallarni xotirada saqlash imkoniyatidan kelib chiqqan holda yondashishni talab qiladi. Toki talabani o'zlashtirish sur'ati, javob reaksiyasi, aqliy imkoniyati o'qituvchi tomonidan to'g'ri hisobga olishga erishilsin.

7. Psixologik bilimlar bilan chuqurroq tanishish maqsadida iqtidorli, yaxshi o'zlashtiruvchi, bo'sh o'zlashtiruvchi talabalarning barcha toifalari bilan individual ishlash jadvalini to'zish va unda ularning har birining diqqat ko'lami, xotira xususiyatlari, fahm-farosat hajmi, fikr yuritish doirasini e'tiborga olib, topshiriq miqdori, murakkabligi, shug'ullanish vaqtini belgilash oliy maktabda gumanistik g'oyani qaror toptirish ishiga xizmat qiladi.

8. Kurs va bitiruv mavzuini tanlashda talabalarga erk berish, ularni yoqtirgan, qiziqtirgan sohalarga jalb qilish: mazkur jarayonda ularning imkoniyati, iqtidori, ijodiy faoliyati, yozma nutq qobiliyatini hisobga olib muddat belgilash va talabchanlikka differentsial munosabatni amalga oshirish ma'qul. Faqat mana shu yo'llar bilangina ularning shaxsiyatiga nisbatan hurmat tuyg'usini namoyish qilish mumkin.

9. Reyting sistemasi sinovlari jarayonida talabalarning individual-tipologik, yosh xususiyati, jinsiy tafovuti, qizlik iffati, ibosi, hayosi: yigitlik g'ururi, sha'ni, mas'ulligi, turmush tajribasi, favquloddagi psixologik holatlarga e'tibor berish insonparvarlik g'oyasini inobatga olishni yaqqol namunasi hisoblanadi.

10. Jahon psixologiyasi fanining yutuqlari ilmiy kontseptsiyalari etnopsixologik holatga moslashtirib bayon qilish, to'plangan durdonalardan real shaxsning amaliyotda foydalanish yo'llarini uqtirib o'tish, bilimlarni puxta, barqaror o'zlashtirish imkoniyatini tug'diradi. Bilimlarni o'zlashtirishda milliy psixologik qonuniyatlar, ma'naviyatlar, qadriyatlar, stereotiplar, identifikatsiya, appertseptsiya, antitsipatsiya, attraktsiya, refleksiya kategoriyalarining roli va ahamiyatiga e'tibor berish etnopsixologik xususiyatlarni hisobga olish ayni muddaodir. Gumanistik o'qitish yo'llaridan biri-o'qituvchi bilan talaba o'rtasida hamkorlik faoliyatini vujudga keltirish, umumiy o'qish faoliyatini hamkorlik jarayoniga aylantirishdan iboratdir. Bu holatda talaba ma'lumotlarni tinglovchi rolikidan uning hamkorlikda egallash funksiyasini bajaruvchi sherik darajasiga o'sib o'tadi. Avval taqlid, keyin identifikatsiya va oxirida refleksiya yo'llari bilan bilimlarni o'zlashtirish faoliyati doirasini kengaytiradi.

O'qitishning gumanistik yo'llari xilma-xil bo'lib, ulardan eng samarador bo'lganlari muammoli o'qitish, suggesteziya, evristik, programmalashtirish, o'zini o'zi boshqarish, aqliy faoliyatning bosqichli amalga oshirish, nazariy umumlashtirish (umumlashmadan yaqqollik sari) jahon psixologiyasida keng ko'lamda qo'llanib kelinmoqda.

Mavzu yo'zasidan savol va topshiriqlar:

1. Psixologiya o'qitish maqsadi va moxiyati.
2. Fan o'qitishda ilmiy kontseptsiyalarga yondoshuv.
3. Kurs va bitiruv ishi mavzusini tanlash.
4. Bilimlarni o'zlashtirishda milliy psixologik xususiyatlarni xisobga olish.
5. O'qitishning gumanistik yo'llarini taxlil qilish.
6. Jahon psixologiyasida yaratilgan metodlar, metodikalar.

3-mavzu: O'QITISH METODLARI TAVSIFI.

REJA:

1. Ta'limning faol, yangi (innovatsion) metodlari.
2. Pedagogik tizim va uning texnologiyasi.
3. Pedagogik texnologiyani ta'lim jarayoniga tadbiq etish.

Tayanch tushunchalar

Pedagogik tizim, ta'lim - tarbiya ishtirokchilari, ta'lim-tarbiya jarayoni, o'quv motivlari, muammolik, ijodiylik, mustaqil fikrlash, ijodiylik, ixtiyoriylik, amaliyotining nazariyadan ustuvorligi, hamkorlik faoliyati, o'qituvchi professiogrammasi.

Pedagogik va psixologik adabiyotlarda ta'limni takomillashtirish, o'quv-tarbiya jarayonini optimallashtirish, rivojlantiruvchi ta'lim, ta'limning faol yangi (innovatsion) metodlari, muammoli o'qitish metodi, programmalashtirish ta'lim kabi atamalar negizida o'nlab nazariyalar, yondashishlar to'g'risida ma'lumot berilgan. Har qaysi kontseptsiya o'z zamonasi uchun ilmiy progressiv g'oyani ilgari surgan va ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini muayyan darajada oshirishga xizmat qilib

kelgan. Lekin ularning har biri alohida ilmiy uslubiy jihatdan tahlil qilinsa, o`zining bir tomonlamaligi bilan mangulikka daxldor ekanligi ko`zga yaqqol tashlanadi. Bunday umumiy nuqsonning asosiy sababi pedagogik texnologiyaning barcha tarkibiy qismlarining ham nazariy mulohazada, ham amaliy faoliyatda qamrab olinmaganligidir.

Ushbu kamchilikni keltirib chiqaruvchi bosh omil-ta'lim (tarbiya) jarayoniga sub'ekt (o`qituvchi) sifatida maqom (status) va rol berib kelinganligidir. Binobarin, ta'lim-tarbiya jarayoni bir tamonlama ta'sir o`tkazish va axborot (ma'lumot, bilim) o`zlash, har xil xususiyatli malakalar shakllantirish tamoyillariga bo`ysundirilgandir. Natijada ta'lim-tarbiya jarayonining ishtirokchilari o`qituvchi bilan o`quvchilar o`rtasida teng huquqiylik bo`zilishi yo`z berganligi tufayli birining ikkinchisi ustidan ustuvorligi hukmronligi qonuniy ahamiyat kasb etgan. O`quvchilar (talabalarning ehtiyoji, o`quv motivlari tabiiy mayllari iste'dodi, salohiyati, saviyasi, uquvi) zehni mazkur jarayonda hisobga olinmagan. Ta'lim tarbiya jarayonida sub'ekt (o`qituvchi)-sub'ekt (o`qituvchi yoki talaba) munosabati yaratilmas ekan, samaradorlik mustaqil (ijodiy) fikrlash to`g`risida gap bo`lishi mumkin emas.

Bizningcha, pedagogik tizim va uning texnologiyasi shartli ravishda quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo`lishi mumkin:

- ta'lim-tarbiya ishtirokchilari (o`qituvchi va o`quvchilar) shaxsiyatiga qo`yiladigan ijtimoiy talablar (jamiyatning komil insonga nisbatan ehtiyoji).

- hamkorlik faoliyati a'zolarining kasbiy tayyorgarligi darajasiga nisbatan ijtimoiy ehtiyoj (buyurtma).

- ta'lim va tarbiya jarayonining maqsadi.

- ta'lim va tarbiya jarayonining mazmuni, mohiyati.

- ta'lim va tarbiya jarayonining amalga oshirish vositalari (metodlar, usullar, texnik vositalar, darsliklar, qo`llanmalar va h.k):

- ta'lim va tarbiya jarayonini individuallashtirish yoki differentsiallashtirish:

- real sharoit, favquloddagi vaziyat, ikkiyoqlama (o`qituvchi bilan o`quvchilar xohishi) ishtiyogini hisobga olib texnologik o`zgartirishlar kiritish.

- Ijodiylik, ixtiyoriylik amaliyotining nazariyadan ustuvorligi muammosi birlamchi ekanligiga rioya qilish kabilar.

Ta'lim-tarbiya mazmuni to hozirgi kungacha kommunikatsiya, ya'ni biryuqlama axborot o`zlash (o`qituvchi axborot manbai, o`quvchi esa uni qabul qiluvchi) asosida qurilib kelinmoqda, vaholanki, u kommunikatsiya (o`zlash, ta'sir o`tkazish), interaktsiya (o`qituvchi bilan o`qituvchilarning o`zaro ta'sir o`tkazishi), pertseptsiya (insonni inson tomonidan idrok qilish, ya'ni o`quvchilarning o`qituvchi yoki o`qituvchining o`quvchi tomonidan idrok qilish) singari tarkiblardan iborat bo`lishi lozim. Ilg`or pedagogik texnologiyaga asoslangan rivojlangan mamlakatlarning pedagogik tizimi tajribasi amaliy ko`nikmalarni nazariy bilimlardan ustunroq (60% va 40%) bo`lishni tasdiqlamoqda. Birinchi galdagi vazifa-ta'lim-tarbiya mazmunini davr, zamon talabiga moslashtirishdan iboratdir. Ta'lim-tarbiya faol, innovatsion. noan'anaviy yo`llarni o`quv fanlarning o`ziga xosligidan kelib chiqqan holda yaratish va ularni (o`quvchi, talaba yoshiga, jinsiga, favquloddagi vaziyatga binoan) amaliyotga tatbiq etish.

Pedagogik tizimni takomillashtirish va pedagogik texnologiyani ta'lim-tarbiya jarayoniga muvaffaqiyatli tatbiq etish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- O`qituvchi va o`quvchi (talaba) shaxsini:
- Odam-inson-shaxs-individuallik-sub'ekt-komil inson shaklida shakllantirish:
- O`qituvchi professiogrammasi (psixogrammasi) ni zamon talabiga binoan yaratish:
 - O`quvchi (talaba) saviyasi, shaxsi, xarakteri, iste'dodi, intellekti, xulqi, malakasi, irodasi, ehtiyoji, motivi va his-tuyg`usini baholash testlarini ishlab chiqish:
 - O`quvchilar (talabalar) va o`qituvchilarda muayyan fazilatlar, xislatlar, sifatlar, xususiyatlarni shakllantirish uchun trening, ishbilarmonlik o`yinlari, psixodrama, fikrlar jangi va maxsus mashqlardan unumli foydalanish:
 - O`qituvchi malakasini oshirish va qayta tayyorlash yo`llarini takomillashtirish, ularda ijodiy izlanishlarni shakllantirish.
 - Reyting, test, model tizimlari samaradorligini oshirishda boshqa metodlarni amaliyotda qo`llash.
 - O`quvchilar (talabalar) yoshiga, fanlarning mohiyatiga binoan pedagogik texnologiyaning vositalarini saralash va zamonaviysini kashf qilish:
 - Matnlarda bayoniylikdan chekinish va muammolik, ijodiylik, mustaqil fikrlashga o`tish.
 - Ta'lim (tarbiya) dasturining invariantlarini, modifikatsiyalarini yaratish va amaliyotga joriy qilish:
 - O`quv (o`qish) motivlarini shakllantirish uchun aloqani amalga oshirish, toki takroriy bilimlarga yo`l qo`ymaslik:
 - Ta'lim-tarbiya jarayonining faol, innovatsion, noan'anaviy, ijodiy uslublari va shakllarini amaliyotda qo`llash: darsning to`zilishi va bosqichlari to`g`risidagi rasmiyatchilikdan qutilish, majburiylikdan xalos bo`lish orqali ixtiyoriylikka o`tish va undan shaxslararo moslikka, tenglikka erishish.

Ta'lim-tarbiya jarayonini (o`qituvchi bilan o`quvchilar va o`qituvchilarning o`zaro) hamkorlik faoliyatiga aylantirish "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" ning amaliy ifodasini qaror toptirishni tezlashtiradi.

Ta'lim jarayonida yaqqol tasavvurlik, tasviriy ko`rgazmalilik, "Jonli mushohada" lik materiallarining o`rni nihoyatda muhimdir. Ma'lumki, o`zlashtirilgan o`quv materiallarining aksariyat qismi hissiy tana a'zolarimiz (organizm) tomonidan aks ettiriladi. Shuning uchun talabalar bilimlarni turli vositalar, usullar yordami bilan egallash paytida yaqqol narsalar, obrazlar, hodisalar, holatlar va jismlarni yoki ularning ramziy tasvirini ko`zlatish natijasida yaqqol tasavvur obrazlarini yaratdilar. Psixologik nuqtai nazaridan ko`rgazmalilik tabiiy-jismlilik (predmetli), tasviriy va jonli nutq yoki "jonli mushohada" turlariga ajratiladi.

Psixologiya fanini o`qitishda yangi mavzular auditoriyada qisqa muddatli tajriba o`tkazish yoki ba'zi ob'ektlarga sayohat (ekskursiya) uyushtirish bilan bog`liq ravishda olib borilsa, u holda ko`rgazmalilikning yaqqol tabiiy ko`rinishiga asoslanilgan bo`linadi. Mazkur holat psixologik o`quv materiallarini talaba tomonidan puxta va tez o`zlashtirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bundan

tashqari, tajriba maydonlarida, o`quv laboratoriyalarida, jonli burchaklarda (zoopsixologiya kursi bo`yicha) o`tkaziladigan mashg`ulotlar ham shularning jumlasiga kiradi.

Tasviriy ko`rgazmalilik rasmlar, mulyajlar, kinokartinalar, chizmalar, jadvallar, sxemalar, grafiklar, diagrammalar, kartinalar, texnika vositalari, kompyuter imkoniyatlari va boshqalar ramziy belgi (alomat, tasvir) turli apparatlar orqali namoyon qilinadi.

Jonli nutq ko`rgazmaliligida o`qituvchi talabalarda yaqqol tasvirlar va obrazlarni uyg`otadigan yorqin, jonli iboralardan foydalanadi. Jonli nutq ko`rgazmalilik sifatida qadim zamonlar qo`llanib kelinayotganligi hammaga ayon. O`qituvchining auditoriyada o`zining fan sohalariga taalluqli bilimlarini talabalarning ongiga singdirishda asosiy ta`lim vositasi sifatida jonli nutqdan foydalanish an'anaviy tus olgan. Nutqning o`ziga xos xususiyatlari, mexanizmlari, artikulyatsion apparatlari, namoyon bo`lishining o`ziga xosligi, youning tempi (sur'ati), tembri, chastotasi, ovoz toni kabi jabhalari uni qabul qilishni maqsadga muvofiq tarzda amalga oshirishni ta'minlaydi. Nutqda bevosita ishtirok etuvchi, noverbal tomonini mujassamlashtiruvchi paralingvistik, ekstralingvistik, proksemik ko`rinishda aks etadi.

1. Paralingvistika o`z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: tovush yoki ovozning shiraliligi, uning diapazoni (ko`lami) va balandligi, insonning bir-biriga yo`zma-yo`z tiqilishi kabilar.

2. Ekstralingvistika: nutq tempi (sur'ati), tembri, chastotasi, ritmikasi, imo-ishora, mimika, pantomimika.

3. Proksemika: ko`z bilan aloqa o`rnatish, fazo va vaqt mujassamlashuvi, tana a'zolarining harakatlari, ko`zning rang-barang harakatlari va hokazo.

Nutqning noverbal ko`rinishlarida o`qituvchining foydalanishi bir davrning o`zida muayyan izchillik kasb etib, muallim bilan talabalar hamkorlik faoliyatini mahsuldor tarzda amalga oshirilishiga safarbar qilinadi.

Mavzu yo`zasidan savol va topshiriqlar:

1. Ta'limni takomillashtirish xaqidagi nazariyalar.
2. Pedagogik tizim va uning texnologiyasi.
3. Xamkorlik faoliyati a'zolarining kasbiy tayyorgarligi darajasi.
4. Ta'lim va tarbiya jarayonining amalga oshirish vositalari.
5. Ta'lim va tarbiya jarayonini individuallashtirish yoki differentsiallashtirish.
6. Ta'lim (tarbiya) dasturining invariantlarini, modifikatsiyalari.

4-mavzu: PSIXOLOGIYA O`QITISH METODIKASI KURSI MAZMUNI REJA:

1. Hozirgi davr psixologiya Fani mazmuni va moxiyati.
2. Ta'limni takomillashtirishning psixologik asoslari
3. Hozirgi davrda psixologiya fanining muhim, dolzarb vazifalari.
4. Psixologiya fanining nazariy muammolari.

Tayanch tushuchalar

Ong va faoliyat birligi, onglilik, ongsizlik, ongostilik, insonning inson tomonidan idrok qilinishi, antitsipatsiya, refleksiya, attraktsiya, idrok, tashqi qiyofa, muloqot, xamkorlik.

Hozirgi davrda psixologiya fani keskin o'zgarishlarni boshidan kechirayotir. Unda ichki to'zilishi, tarkibiy qismlari, ularning o'zaro uyg'unligi, mohiyati va talqin etilishi jihatidan qayta qurishlar, har qaysi narsa va insonga (jonli va jonsiz tabiatga) insonparvarlik psixologiyasi qonuniyatlari hamda printsiplari asosida yondashishni tatbiq qilish namoyon bo'lmoqda. Narsa va hodisalarga, hayvonot va insoniyatga nisbatan yangicha yondashish, ularning shaxs tomonidan aks ettirilishini faqat onglilik holatidan kelib chiqqan holda ta'riflash bilan cheklanib qolmasdan, balki odamning ongsizlik va ongostlilik (g'ayri ixtiyoriylik) holatlari bu borada muayyan ahamiyat kasb etishini tushuntirish, unda bir holatdan ikkinchisiga o'zluksiz o'tib turish tabiiy ravishda ro'y berishini ta'kidlash o'rinlidir. Chunki shu davrgacha psixologiya fanida etakchi printsiplari sifatida "ong va faoliyat birligi" hisoblanib kelindi, binobarin, psixikaning har qaysi ko'rinishi, bosqichi, xususiyati, darajasi, xossasi, o'zaro ta'sirlanishi, bir—birini taqozo etuvchanligi faoliyat nuqtai nazaridan baholanishi an'anaga aylandi. Natijada onglilikdan chetlanish holatining inson hayoti uchun ahamiyati tadqiqotchining diqqat markazidan, izlanish mavzusidan ancha o'zoqlashdi. Buning oqibatida shaxsning ongosti, ongsizlik holatlari, bularga uning moslashishi, intilishi, bilish sababi va mayli, ruhiy tayyorligi, ixtiyorsizligi, muvofiqlashuvi, to'siqlar va qarama—qarshiliklarga nisbatan ichki kurashi, shuningdek, uning mexanizmlari kabi muammolar echimi uchun qay darajada ahamiyatli ekanligiga oqilona baho berilmadi. Aks ettirishning moddiy asoslariga suyangan holda tushuntirish, talqin qilish nazariyalari ilmiylik jihatdan qo'pol nuqsonlarga ega bo'lmasa—da, lekin psixikaning o'ziga xosligi, muomala xususiyatlari va ixtiyorsizlikni ta'riflashdagi cheklanganligi, bir tomonlamaligi natijasida ularning ko'p jihatlarini tushuntirish imkoniyati mumkin qadar pasaydi.

Shu narsani alohida ta'kidlash kerakki, insonning hayoti va faoliyati o'zaro o'zviy bog'liq, biri ikkinchisini takozo qiluvchi uchta muhim manbadan, ya'ni ongsizlik, ongostlilik va onglilik holatlaridan tashkil topgan holda hukm suradi. Shuning uchun ham insonning bir kecha — kundo'zdagi umri ongsizlik, ongostlilik va onglilik holatlarining hukmiga tobelikda kechadi, ularning har qaysisi qanday vazifa bajarishidan qat'i nazar ongsizlik (faol hordiq) — ongostlilik (muvofiqlashgan izlanish) —onglilik (aqliy zo'riqish, ixtiyoriy ijod) holatlaridan iborat o'zluksiz halqa harakatlaridan to'zilgan bo'ladi.

Insonning ongsizlik holatida ixtiyorsiz diqqat, ixtiyorsiz esda saqlab qolish, esga tushirish, assotsiatsiyalar, obrazlar, intuitsiya, anglashilmagan mayllar, irsiy alomatlar, tasodifiy voqealar, tush ko'rishlar, xayoliy timsollar, insonning biron—bir narsaga psixologik jihatdan tayyorgarligi yo'zaga keladi va ularning mahsuli xuddi shu jarayonda namoyon bo'ladi. Bularning kechishi unchalik ko'p fursatni talab qilmasa—da, lekin ma'lumotlarning to'planishi tabiiy omillar ta'sirida vujudga keladi, bu hol atrofda muhit bilan tanishishda muhim ahamiyat kasb etadi, ular jismoniy a'zolarning umrini o'zaytirishga xizmat qiladi. Ijodiy mantiqiy fikrlash

shaxsga muvofiqlashgan xatti— harakatlar vujudga kelishiga puxta zamin hozirlaydi, ularni muayyan materiallar bilan ta'minlaydi.

Odatda ongsizlik holati bilan ongli holat o`rtasida oraliq holat mavjud bo`lib, u ongostlilik atamasi bilan belgilanadi, uning inson hayoti va faoliyati uchun qanchalik ahamiyatli ekanligi o`rganiladi. Insonda kechishi mumkin bo`lgan faoliyat, muomala, xulq—atvor, ijodiy tashabbus, ilhomlanish kabi jarayonlar shaxsga tobora muvofiqlashib borsa, ularning boshqaruvi engil ko`chsa, shakllangan, barqarorlashgan, mustahkam, puxta uquv va malakalar o`z vazifasini bajarishga kirishsa, bularning barchasi ongostlilik holatining bevosita hukmi ostida ro`y beradi

Hozirgi davrda psixologiya fanining muhim, dolzarb vazifalaridan biri — bu uning tadqiqot metodlari va printsiplarini nazariy hamda metodologik jihatdan chuqurroq tadqiq qilishdan iboratdir. Jumladan, ko`zatish juda sodda, ikki ko`rinishga (ko`zatish va o`zini o`zi ko`zatishga) ega bo`lgan amaliy tajriba metodi tariqasida tahlil kilinmasdan, balki uning murakkablik xususiyatiga xos metodikalarni qamrab olish zarurligini ta'kidlab o`tish, natijalarni qayd qilishning o`ta murakkab texnologiyasi mavjudligini, ijtimoiy psixologik yondashuvda u alohida ahamiyat kasb etishini uqtirib o`tish maqsadga muvofiqdir.

Psixologiya fanining nazariy muammolari qatoriga yana insonning inson tomonidan idrok qilinishini kiritish mumkin. Chunki insonning ayrim xususiyatlari uning yo`z alomatlari, chehrasidagi o`zgarishlar, tana a'zolarining harakatlari orqali aniqlanadi. Odamning tashqi ko`rinishiga asoslanib, uning xarakter xususiyatlari, xislatlari yo`zasidan ishonchli mulohaza bildirish ko`p asrlik tadqiqot tarixiga ega bo`lsa—da, lekin muammoning tub ilmiy negizi endigina kengroq o`rganilmokda. Insonning tashqi qiyofasini tahlil etish orkali uning ichki dunyosiga baho berish bo`yicha jahon psixologlari tomonidan to`plangan natijalar umumlashtirilsa, mazkur holatni quyidagi ko`rinishlarga ajratish mumkin:

1. Insonning tashqi qiyofasidagi har bir o`zgarish, uning aynan bir—biriga o`xshashligi, kishining yaqqol shaxsiy xususiyati bilan o`zviy bog`liq ekanligini tushuntirishga asoslangan analitik yoki aql—mulohazaga moyil talqin uslubi, masalan, labni qattiq qisib yurishlik — odamning mustahkam irodaliligi alomatidir. Ijtimoiy-tarixiy taraqqiyot davomida ajdodlar tomonidan to`plangan tajribalarga asoslanib, odamning tashqi qiyofasiga qarab ruhiy dunyosini baholash.

2. Insonning tashqi qiyofasidagi (attraktsiya) ixtiyorsiz ifoda, nafasatli ko`rinish, o`ziga mahliyo etishlik, jozibadorlik, xushbichimlilik shaxsning his—tuyg`usi xususiyatlari bilan uyg`unligini e'tirof qilishga qaratilgan yondashuv: did bilan kiyinish, me'yori bilan o`ziga oro berish, ibo va ishvaning tabiiyligi, guyoki uning ichki dunyosi bilan mutanosibdir. Idrok qilinayotgan inson muayyan masofada muloqotga kirishuvchi tomonidan qay yo`sinda qabul qilinsa, demak, uning to`g`risidagi taassurot bevosita favquloddagi holatga bog`liq bo`ladi, chunki yoqish, yoqtirish, simpatiya — (yunoncha "sympathea" ichdan yoqtirish, ichki mayl, iliqlik, samimiyat ma'nosini anglatadi), ichdan yoqtirmaslik, xush ko`rmaslik, antipatiya — (yunoncha "antipatheio" simpatiyaning aksini bildiradi), — muruvvat, (yunoncha "epatheia" — hamdardlik, xayrixohlik tuyg`usini bildiradi, o`zgalar ruhiy kechinmalariga sheriklik, hamohanglik hissini ifodalaydi) bir lahzalik idrok qilish mahsulida o`z aksini topadi.

3. Idrok qilinayotgan tashqi ko`rinish alomatlari ilk taassurot uyg`otuvchi boshqa shaxsga o`xshashligi tufayli tanish odamdagi psixologik xususiyatlar, xislatlar, fazilatlar, sifatlar ixtiyorsiz ravishda notanish kishiga qiyos beriladi. Avval idrok qilingan tanish insonning barcha ruhiy holatlari tashqi qiyofa evaziga notanishga ko`chiriladi, vaholanki, bu kezda mantiqiy tahlil, o`zviylik talqini ishtirok etmaydi. Shuning uchun bu tarzda insonning inson tomonidan idrok qilinishini o`xshashlikka asoslangan in'ikos deb nomlasa bo`ladi.

4. Tashqi qiyofani idrok qilish zamirida insonning u yoki bu ijtimoiy guruhga (ishchi, dehqon, ziyoli) aloqadorligi to`g`risida muayyan qarorga kelinsa, uning shaxsiy fazilatiga nisbatan xuddi shu nuqtai nazardan baho beriladi va tashqi ko`rinishning ijtimoiy kelib chiqishi bilan o`xshashligiga asoslaniladi.

Shuni alohida ta'kidlash zarurki, psixologiyada refleksiya, ya'ni o`zini o`zi anglash shaxsning barcha hissiy, bilishga oid, irodaviy, boshqaruv xususiyatlarini oqilona baholashni bildiradi, degan qarashlar to hozirgi kungacha davom etmoqda. Bunday yo`sindagi ilmiy talqin qilish inson tomonidan o`zini o`zi aks ettira olishni bildiradi, xolos. Lekin o`zga kishilar uning shaxsiy sifatlarini qay hajmda bilishadi, unda qanday baholash imkoniyati mavjud, uning nimalarga qodir ekanligini tushuna olishadimi, degan savollarga javob berish orqali anglashning boshqa qirralarini aniqlash mumkin. Insonlar o`zaro bir—birini idrok qilish jarayonida, birinchidan, haqiqatan ham idrok qilinayotgan shaxsning asl ruhiy qiyofasi ifodalanishida; ikkinchidan, shaxs o`zini aniq tasavvur qilib, to`g`ri baholay olishi; uchinchidan, shaxsning boshqa odamlar tomonidan anglanishi ikki yoqlama in'ikos qilish jarayonining vujudga keltirishi ma'lum bo`ladi. Shaxslarning o`zaro bir — birlarini aks ettirish jarayonining mohiyati inson fazilatlarini qayta esga tushirish, qayta tiklash va mujassamlashtirish jarayonida o`z aksini topadi.

Muammolar to`g`risida mulohazalar yuritilayotganda yana bir muhim jabhani tahlil qilish juda o`rinlidir. Chet el psixologlari asarlarini tahlil qilish inson amalga oshiradigan faoliyat maqsadini ruyobga chiqarish rejasi va modelini yaratishda o`z ifodasini topuvchi antitsipatsiya (lotincha "anticipo" — oldindan sezish, payqash ma'nosini bildiradi) bir necha bosqichlardan iborat ekanligi namoyon bo`lmoqda.

Antitsipatsiya hozirgi zamon rus psixologiyasida besh darajaga ajratilib o`rganilmokda: chunonchi, anglashilmagan, subsensor (lotincha "sub" — osti va "sensus" — sezish so`zlaridan to`zilgan bo`lib, idrok qilishning ongostki holatini anglatadi), sensomotor (lotincha "sensus sezish, "mator" harakat degan ma'noni bildirib, nozik harakatlarni sezish demakdir), pertseptiv (lotincha "perceptio" — idrok degan ma'noni anglatadi), tasavvur, bashorat qilish (nutq va so`z yordamida amalga oshiriladi) kabilar. .

Psixologik bilimlarni o`zlashtirish, ulardan amaliyotda foydalanish uchun fanning barcha sohalari bo`yicha ma'lumotga ega bo`lish lozim. Psixologiya o`qitishni qulaylashtirish faqat metodologik muammolar echimini qidirish bilan kifoyalaniq qolmasdan, balki ta'lim berish, o`zlashtirish, xabarlarni qabul qilishning yangi shakllari, vositalari va variantlarini yaratishni ham qamrab oladi. Ayniqsa, bugungi kunda iqtidorli bolalar, aqliy salohiyati yuksak o`quvchilar muammosi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuning uchun iqtidorlilik bilan intellekt

ko`rsatkichi o`rtasidagi o`zviy bog`lanishlar va farqlar aniqroq tahlil qilinsa, amaliyotda uchrayotgan nuqsonlar, qusurlar miqdori biroz kamaygan bo`lar edi.

Hozirgi davrda psixologiya sohalarining kengayishi, bu fan berayotgan bilimlardan ijtimoiy turmushda, ishlab chiqarishda, tibbiyotda, ta'lim va tarbiya jarayonida foydalanish ehtiyojining ortishi fanimizning mavqei, nufo`zi yanada oshayotganligidan dalolat beradi. Oliy va o`rta maxsus o`quv yurtlarida psixologiya kursi o`qitilishining yo`lga qo`yilishi uning tatbiqiy jihatlarini kengaytirishni taqozo qilmoqda. Ayniqsa, universitetlar va pedagogika institutlari fakultetlarida, innovatsion kollejlarda kasbiy xislatlarni shaqllantirish ahamiyatiga molik o`quv predmeti sifatida psixologiya kursi alohida nufo`zga ega bo`lib, bo`lg`usi o`qituvchilarning kasbiy qobiliyatlari va mahoratini tarkib toptirishda hal qiluvchi rol o`ynamokda. Shuning uchun psixologiya kurslarini yuqori saviyada, faol, yangi, samarador metodlar yordamida o`qitish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki o`qitish samaradorligini oshirmasdan turib, bilimlar sifati to`g`risida fikr yuritish mumkin emas. Yuqori malakali o`qituvchi mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish uchun psixologiya o`qitishni takomillashtirish, talabalarda predmetga nisbatan qiziqish uyg`otish zarur.

Yuqorida bildirilgan mulohazalar psixologiya o`qitishni takomillashtirishning bitta yo`li hisoblanadi. Uning ikkinchi yo`li — malaka oshirish fakultetlari, institutlari va kurslarida psixologiya kursini yuksak saviyada olib borishda, o`qituvchilarning mustaqil bilim olish ko`nikmalarini barqarorlashtirish, psixologik bilimlar darajasini tekshirish maqsadida ularni attestatsiyadan o`tkazish maqsadga muvofiqdir.

Psixologiya kurslarini yuqori saviyada olib borishda psixolog kadrlar tayyorlash jarayonini takomillashtirish, mutaxassislikka oid kasbiy malakalarni puxta shakllantirish yo`llari va vositalarini ishlab chiqish, praktikumlar, amaliy mashg`ulotlar, maxsus seminarlar, umumiy diagnostika, psixokorreksiya, psixologik maslahatlar berish sohasidagi faoliyatni qayta qurish, bayoniy o`qitishdan hamkorlik, muammoli, mustaqil ta'lim shakllariga o`tish, buning uchun reyting, trening tizimlaridan unumli foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ikkinchidan, ko`p bosqichli psixolog mutaxassislar tayyorlash tizimini amalga oshirish standartini amaliyotga tatbiq qilish zarur. Chunki psixologiya fanlari bakalavriaturasi, magistraturasi, aspiranturasi, doktoranturasi muammolarini ijobiy hal kilmay turib, yuqori malakali kadrlar etishtirish to`g`risida so`z yuritish mumkin emas. Buning uchun yagona printsipga bo`ysungan kadrlar tayyorlash tizimidan kelib chiqib o`quv rejasini, dasturlarini yangidan yaratish, ularni butungi kun talabiga binoan to`zish lozim.

Yuqorida bayon qilingan fikrlar asosida oliy maktablarning psixologiya kafedralarida, o`rta maxsus kollejlarning fan kabinetlarida psixolog mutaxassislar ta'lim— tarbiya ishlarida qatnashishi, psixologiya kurslaridan saboq berishi, shaxsni shaqllantirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Psixologiya o`qitishni qulaylashtirish va takomillashtirishning yana bir muhim yo`li — o`qituvchilarga va talabalarga mo`ljallangan o`quv qo`llanmalari, darsliklar, uslubiy ko`rsatmalar, tavsiyalar, ishlanmalar ishlab chiqishdir. Mazkur muammo echimining navbatdagi yo`li — har bir psixolog o`qituvchini attestatsiyadan

o`tkazish, shartnoma asosida ishlash mezoniga rioya qilishdan iboratdir. Bu muammo rivojlangan mamlakatlarda allaqachon o`z echimini topgandir.

Mavzu yo`zasidan savol va topshiriqlar:

1. Ongsizlik holati bilan ongli holat o`rtasida oraliq.
2. Psixologiya fanining nazariy muammolari.
3. Hozirgi davr psixologiya Fani mazmuni va moxiyati.
4. Ta'limni takomillashtirishning psixologik asoslari
5. Hozirgi davrda psixologiya fanining muhim, dolzarb vazifalari
6. Psixologik bilimlarni o`zlashtirish, ulardan amaliyotda foydalanish

5-mavzu: PSIXOLOGIYA KURSIDAN MA'RO'ZALAR TASHKIL ETISH METODIKASI

R E J A:

1. Ma'ro'za – ukuv jarayonini tashkil etishning asosiy usuli.
2. Ma'ro'za – talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlashning asosiy vositasi.
3. Ma'ro'zaga kuyiladigan talablar.
4. Psixologiyadan o`tkaziladigan ma'ro'zalar samaradorligini oshirish.
5. Ma'ro'za turlari va ularni tashkil etish usullari.
6. Ma'ro'zachi – pedagog shaxsiga kuyiladigan talablar.

Tayanch tushunchalar:

Ma'ro'za, ma'ro'za – konferentsiya, muammoli ta'lim, ilgor pedagogik texnologiya, interaktiv usul, pedagogik xislatlar, pedagogik takt.

Hozirgi kungacha psixologik bilimlarning manbai xisoblangan darsliklar va ukuv kullanmalari bayoniy xususiyatga ega bulib oddiydan murakkabga, yakkollikdan mavxumlikka, xususiydan umumiyga tomon fikr yunalishiga asoslangandir. Manbalarga nisbatan bunday yondoshish talabalarga «tayyor bilim» larni o`zlashtirishga, reproduktivlik esa etakchi ta'lim printsiipi sifatida puxta joy egallashga olib keladi, bu narsa o`z navbatida talabalarning ijodiy tafakkuri (preativ faoliyat) va ijodiy izlanishlarni sustlashtiradi. Reproductiv (ijodiy) fikrlashning tarakkiyparvar printsiipi, ilgor goyasi talabalar mustakilligini shakllantiradi. Produktiv ukitish yullaridan biri ta'lim jarayonini o`qituvchi bilan talaba urtasidagi xamkorlik jarayoniga aylantirishdir. Bu xolatda talaba ma'lumotlarning tinglovchisi roolidan asta-sekin, boshqichma-boshqich, fazama-faza uni xamkorlikda egallash funksiyasini bajaruvchi teng xukukli sherik darajasiga usib utadi. Avval taklid, keyin

identifikatsiya va oxirida refleksion yullar, o'z-o'zini boshkarish bilan yangi bilimlarni o'zlashtirish faoliyati doirasini kengaytiradi.

Mustakillik tufayli oliy ta'lim tarbiyasida keng va chukur imkoniyatlar yaratildi. Oxirgi yillarda oliy ta'lim dargoxlarida psixologik tushuncha, konuniyatlar, printsiplardan keng foydalanilmokda. Oliy ta'limda bulajak o'qituvchilarning psixologik tayyorgarligi 1-navbatda ularning ongi, tafakkuri va xotirasida psixologik tushuncha koida va printsiplarning shakllantirish bilan boglik. Bu jarayon juda murakkab, xar darsda talaba o'z psixologik lugat daftarida 20-30 psixologik tushuncha va atamalarni ajratadi – lugaviy ma'nosini daftarda yozadi. Natijada bu tushuncha va atamalar talaba ongiga chukurrok singadi, xotirasida o'zok vakt saklanadi.

Psixologiya fanini ukitish pedagogika institutlarining studentlariga 1-kursdanok boshlanadi. Tabiiyki studentlar psixologiya darsligi va kullanmalarning dastlabki boblaridanok falsafa, fiziologiya, psixologiya va pedagogikaga doir juda kup tushuncha va atamalarga duch keladilar. Bundan tashkari studentlar ukishning dastlabki davrida xali ilmiy adabiyotlar ustida ishlash metodikasini bilmaydilar. Bu esa studentlarning psixologiya fanini o'zlashtirishda anchagina kiyinchiliklarni tugdiradi. Mana shu kiyinchiliklarni bartaraf etishga yordamlashish ma'ro'za paytida, seminar va laboratoriya mashgulotlarida psixologiya fani buyicha tashkil etilgan tugaraklarda olib boriladi. Ularda studentlarning shaxs, ijtimoiy-psixologik xodisalar haqidagi karashlari shakllanadi.

Psixologik adabiyotlar materiallari asosida ilmiy psixologiyaga doir nazariy masalalarni birgalikda frontal tarzda muxokama qilinadi. Studentlarga utilgan mavzularga doir bilimlari, yozgan referatlari, ma'ro'zalari muxokama qilinadi.

Laboratoriya mashgulotlarida studentlar bilan psixologik konuniyatlarni aniklashga doir o'tkazilgan amaliy tajribalar orkali ularning psixik xodisalarga tegishli nazariy bilim va tushunchalarni amaliy jixatdan taxlil qilinadi. Ularda psixologiya nazariyasi va amaliyotining birligi ta'minlaydi.

Talabalarni o'qituvchilik ishiga muvafakkiyatli tayyorlashning asosiy vositalaridan biri ma'ro'za (lotincha “ukish, munozara” demakdir) birinchi bulib urta asr universitetlarida birona kitobdagi matnni o'qituvchi tomonidan ukib berish tarikasida kullanilgan, ukuv materialini ogzaki izoxlab berish xarakteridagi ma'ro'za XVIII asrda ixtiro etilgan. Oliy maktablarda tarakkiyot tajribasi shuni ko'rsatadiki, muxozara ukuv jarayonini tashkil etishning asosiy usuli ekanligini tamomila tasdiqladi. Muxozaraning asosiy vazifasi talaba bilimlarining kerakli soxaga yunaltirib ma'lum fanning yutuklari, bu fanning echilgan, echilayotgan muammolari bilan tanishtirish va kelgusida u soxalarni mustakil urganishga tayyorlashdan iboratdir. Muxozara bilimlarni umumlashtirib berish va bilim asoslarini umumlashgan xolda egallashning tejamli usulidir. Ukuv kursi ogzaki bayon etilganda kupchilik talabalar materiallarning asosiy mazmunini osonrok tushunib uning mantikiy to'zilishini, undagi isbot dalillarni engilrok o'zlashtirib oladilar. Muxozaraga kuyiladigan talablar kuyidagilardir:

1. Didaktika talablari: muxozarani ilmiyligi, tarixiyli, izchilligi, tushunarligi va to'laligi.

2. O'qituvchining bayon etishdagi tiliga kuyiladigan talablar.

3. Kurgazmalilik, texnika vositalaridan foydalanish.

Fanning talabalar tomonidan mustaxkam urganishlari uchun kiyin buladigan ayrim qismlari va ayrim mavzulari buyicha muxozara ukilganda o'qituvchi eng kiyin materialni osonrok va tushunarli kilib bayon etgan xolda talabalarga yordam beradi. O'qituvchi mavzuning barcha savollarini o'zil-kesil javob beravermay turli taxminlarni oldinga surgan xolda ayrim masalalarni kurib chikib, ularni fanda va amaliyotda qanday urganish yullarini ko'rsatib beradi.

Muxozaraning barcha mavzulari urtasida mustaxkam aloka va o'zaro bogliklik bordir. Bu xar bir mavzuni bayon etishda saklanadi. Shuning uchun o'qituvchi muxozarani boshlashdan avval talabalarga oldingi mavzuni qisqacha mazmunini eslatib utishi lozim. Muxozaraga kuyiladigan talablardan bittasi materialni bayon etish tiliga kuyiladigan talablar bulib, muxozaraning muvaffakiyat kup jixatdan o'qituvchining tiliga, uning nutkiga boglikdir. Materialni izoxlash tili tushunarli, sodda oson bulmogi lozim. Xaddan tashkari murakkab, uta ilmiy, tushunib bulmaydigan juda kup kiyin iboralar bilan tulib toshgan yoki xaddan tashkari oddiy tilda izoxlash talabalarda muxozaraga bo'lgan qiziqishni yukotib, ular o'z dikkat e'tiborini darsga karata olmaydilar, natijada materialni idrok qilish, uni tushunib etish yomonlashadi. Materialni bayon etishda tinglovchilarning xususiyatlarini (kurs, fakultet, mutaxassislik) xam esdan chiqarmaslik kerak. Agar mavzuda tushunish kiyin bo'lgan iboralar kup bulsa, bunday xollarda kiyin iboralar ayniksa kup uchraydi. Jumladan ontonegenez, filogenez, frustratsiya, konformizm, determenizm, sensibilizatsiya va boshkalar. Talabalarni bunday tushunchalar bilan oldindan tanishtirish materialni bayon etishni osonlashtiradi.

Ma'ro'zalarni yangi pedagogik texnologiyaga asoslanib bir necha shaklda tashkil etish mumkin. Pedagogik texnologiya – bu o'qituvchi tomonidan ukitish vositalari yordamida O'quvchilarga ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat maxsuli sifatida ularda oldindan belgilab olingan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayoni deb ta'riflash mumkin (V.P.Bespalko «Pedagogika i progressivno`e texnologii, obucheniya» M. 1995 god). Pedagogik texnologiya – amaliyotga joriy etish mumkin bo'lgan ma'lum pedagogik sistemaning eng samarador loyixasidir. O'qituvchi talabani (O'quvchini) «ukitishi» emas, «ukishga urgatishi» kerak, ukitishning reproduktiv usuliga evristik yondoshish kerakki, toki talaba xar bir darsda o'zining «yangiligini» kashf etsin. Yangi pedagogik texnologiyaga asosan, ukitishning an'anaviy – monologik usulidan voz kechib, «interatik» usul – ya'ni o'qituvchi va talabaning xamkorligiga asoslangan faol usullar kullanilishi maqsadga muvaffak.

Ta'lim jarayonida imkon kadar EXM va kompyuter texnikasini qo'llash kerak. «Agar bolalar erkin fikrlashni urganmasa, berilgan ta'lim samarasi past bulishi mukarrar» (Karimov I.A. «Barkamol avlod – O'zbekiston tarakkiyotining poydevori» Toshkent 1997 yil, 15-bet). Pedagogik jarayonni tashkil etishga yangicha yondoshish talabalar faoliyatini, mustakil va ijodiy fikrlashini faollashtiradi. Ma'ro'zalarni kuyidagi shakllarda tashkil etish mumkin:

1. Ma'ro'za – konferentsiya tipidagi dars.
2. Muammoli ta'lim.
3. Ma'ro'za – munozara.
4. Kompyuterlashgan ta'lim (ma'ro'za matnlarining kompyuter nusxasi)

5. Masofali ukitish.
6. Internet tizimidan foydalanish.

Ma'ro'zalarni bir necha xil usulda, ya'ni aralash usulda tashkil etgan maqsadga muvofikdir. Bunda:

1. Talabaning mustakil fikrlashi rivojlanadi.
2. Muammolarni xal etishda xar bir talabaning mas'uliyati oshadi.
3. Talabaning ogzaki va yozma nutki rivojlanadi.
4. Mavzularni yaxshi esda olib kolishga yordam beradi.
5. Ilmiy – nazariy tushunchalarni o'zlashtiradi.
6. Talaba mustakil ravishda savollar to'zishga urganadi va x.k.

Lektsiya – konferentsiya tipidagi dars – ta'lim tarbiyaviy xarakterga ega bulishi lozim – ya'ni ta'lim orkali talabalarda dunyokarashni tarbiyalash, xayotiy muammolarni xal etishga tayyor bulish ruxida tarbiyalash, ishlab chiqarishga, pedagogik faoliyatga tayyorlash kerak. Ma'ro'zalar jarayonida talabalar psixologiyadan nazariy bilim, kunikma va malakalarni egallaydilar. Bu jarayon o'qituvchi va talabaning faoliyati xamkorlikda bulsagina muvaffakiyatli amalga oshadi, ulardan birining sustkashligi muvafakkiyatsizlikka olib keladi. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim tugrisida»gi Konuniga asosan ta'limni shunday tashkil etish vazifasi kuyilmokdaki u O'quvchilarning akliy tarakkiyotini maksimal darajada ta'minlaydigan, O'quvchi (talaba) shaxsini xar tomonlama ma'naviy – ma'rifiy axlokiy jixatdan etuk barkamol tarkib toptiruvchi bulmogi lozim. Shuning uchun Hozirgi davrda ma'ro'zalarni tashkil etishda konferentsiya tipida tashkil etish maqsadga muvofikdir. Masalan umumiy psixologiya fanidan 15 ta mavzu utilishi rejalashtirilgan bulsa ulardan 5 yoki 6 tasini shu tipda tashkil etish mumkin. Bu tipdagi ma'ro'zalarni tashkil etishda guruxdagi barcha talabalarga tayyor ma'ro'za matni avvaldan beriladi, ular xammalari tayyorlanadilar (kushimcha adabiyotlar xam tavsiya etiladi va ularni talabalar mustakil urganadilar albatta). Ulardan bir nechalarini ma'ro'zachi kilib tayinlanadi, mavzudagi savollarni ular navbati bilan ochib beradilar, guruxdoshlarini faol, mustakil, ijodiy fikrlashga chakiradilar va kuyilgan muammolarni birgalikda xal etadilar. O'qituvchi raxbarlik kilib, ba'zan savollarni yunaltirib, kerak paytda xulosa chiqarib, darsni yakunlaydi. Faol ishtirok etgan talabalar ragbatlantirilib boriladi, faol bulmagan – passiv talabalarga xam e'tibor berib borish zarur, - ularning u yoki bu masaladagi fikrlarini surash, ba'zan urtoklari fikrini kaytarishni iltimos qilish, ogoxlantirish va boshka usullar orkali.

Muammoli ta'lim usuli – dars jarayonida talabalar oldiga turli muammolar kuyib berilsa, ularni fakat mul-kul informatsiyalar bilan ta'minlamasdan, ularni fikr yuritish faoliyatiga urgatiladi. Muammo kuyilgan ekan --uni xal etish uchun ijodiy fikrlash jarayoni yo'z beradi – savol tugiladi, vazifa aniklanadi, javob kidirish jarayoni vujudga keladi.

Ma'ro'zachi – pedagog ma'ro'za jarayonining asosiy tashkilotchisidir. U o'zining fikrlari, so'z va iboralari, shaxsiy namunasi, talabalarga bo'lgan muomala munosabati, akl-idroki, irodasi, dunyokarashi xamda e'tikodi bilan ta'sir kiladi. U o'z fanini yaxshi bilishi bilan birga odob-aklokda xam namuna bulishi kerak, ma'naviy-ma'rifiy jixatdan etuk – barkamol bulmogi, avvalo o'z Vatanini, milliy tili, urf-odati,

kadriyatlarini e'zozlashi, ta'lim mazmunini jaxon mezonlari darajasiga kutarishga intilmogi kerak.

U eng avvalo pedagogik kasbiga xos xislatlarga - pedagogik psixologik bilim, kunikma va malakalarni egallagan bulmogi lozim, kasb sifatlarini egallamagan pedagog talabalarga nazariy bilimlarni bera oladi, lekin ularning ruxiyatiga, shaxsiga maqsadga muvofik pedagogik-psixologik ta'sir ko'rsata olmaydi, o'z faniga kiziktira olmaydi. Bunday sifatlariga – insonparvarlik, adolatli bulish, tugriso'zlik, talabchanlik o'zgalar urniga o'zini kuya bilish, yoshlarga mexr-muxabbatli bulish, o'z kasbini sevish, pedagogik odob va madaniyat kabilaridir.

Pedagogik kasbining eng nozik ijtimoiy kirrasi – talaba bilan mulokotda unda insonparvarlik goyasini, milliy gurur, mustakillik goyasini singdirib borishi, ma'ro'za davomida ularning ma'naviyatini, ruxiy dunyosini, ichki kechinmalarini bilib borishi va qiziqishi zarur.

(«Takt» - atamasining moxiyatini talabalardan surayman, bu atama bilan ular 2-kursda tanishganlar. Takt – axlokiy kategoriya bulib, kishilarning o'zaro munosabatlarini boshkarishga yordam beradi va u insonparvarlik asosiga kuruladi. Xulk taktikasi kishilardan xar qanday kiyin vaziyatlarda xam insonlarga xurmatni saklab kolishni talab etadi).

Taktli (nazokatli) bulish xar bir kishi uchun axlokiy talabdir, ayniksa shaxsni tarbiyalovchi pedagog uchun eng yukori talabdir.

Ma'ro'zachi – pedagogning dikkati va ko'zatuvchanlik kobiliyati xam ma'ro'zaning muvaffakiyatli olib borilishida muxim axamiyatga ega. O'qituvchi izchil va ko'zatuvchan bulishi kerak, darsni tushuntiriyotganda, surayotganida, doskaga yozayotganida talabalar mavzuni qanday idrok kilayotganliklarini ko'zati b borishi kerak, (darsdan chalgigan talabalarga karab kuyadi, ovozin b balandlaydi yoki so'zga urgu beradi va x.k.) bulmasa intizom izdan chikadi.

Pedagog nutkining xususiyatlari – Talabalar ma'ro'zada bilimni avvalo o'qituvchining nutki orkali oladilar. Shuning uchun ma'ro'zaching nutki izchil, asosli, talaffo'zi ravon bulishi, o'z fikrini ma'lum tizimga solib bayon etishi, notanish so'zlar ibora va atamalarni doskaga yozib, ularni izoxlab berishi kerak. Mavzularni yoritishda yangiliklar, yangi ma'lumotlar va faktlardan foydalanib borishi kerak. Chunki tezkor zamonda talabalar informatsiyalar – ma'lumotlar okimiga kumilgandirlar – radio, televideniya, matbuot, xatto internetdan foydalanadiganlar xam bor. Shaxrimizdagi bir kator ukuv yurtlaridagi kompyuterlar internet tarmogiga ulangan.

Ma'ro'zani juda tez xam, uta sekin xam gapirmaslik kerak. Juda tez ma'ro'za utilsa, talabalar fikrlarni idrok kilib, yozib borishga ulgurmaydilar, sekin olib borilsa, talabalar zerikadi, dikkatlari chalgiydi. Baland ovozda gapirish xam tinglovchilarning asabiga tegadi, toliktiradi.

Mavzuni yoritishda talabalarning mustakil fikr yuritishga, xulosalar chiqarishga urgatish kerak. Biror koidani aytgach albatta misollar bilan izoxlashi, xayot bilan boglay olishi, axamiyatini ko'rsatib berishi kerak.

Mavzu yo'zasidan savol va topshiriqlar:

1. Kelajakda ma'ro'zachi – pedagog sifatida o'zingizni qanday tasavvur etasiz?

2. Ma'ro'za davomida faol ukitish uslublaridan kaysilarini tanlagan bulardingiz? Javobingizni izoxlab bering.
3. Pedagog yoki o'qituvchilardan kimlarga xavas kilasiz, ulardagi kaysi xislatlarini yoktirasiz.
4. Bir talaba ataylab darsni bo'zyapti, qanday yul tutasiz?
5. Ma'ro'za samaradorligini oshirish uchun takliflaringiz?

6– mavzu: PSIXOLOGIYA KURSIDAN SEMINAR VA AMALIY MASHGULOTLAR TAKIL ETISH METODIKASI

R E J A:

1. Psixologiyadan amaliy mashgulotlar o'tkazishning axamiyati.
2. Amaliy mashgulotlar o'tkazishga kuyiladigan asosiy talablar.
3. Amaliy mashgulotlarni tashkil etish turlari.
4. Amaliy mashgulotlar samaradorligini oshirish.
5. Psixologiyadan o'tkaziladigan laboratoriya mashgulotlarining axamiyati.
6. Psixologiyadan laboratoriya mashgulotlari o'tkazilishiga kuyiladigan talablar.

Tayanch tushunchalar:

Seminar (amaliy) mashguloti, guruxiy munozara, faol uyinlar, nazorat ishlari, referat to'zish, laboratoriya mashgulotlari, mashgilot ishlanmalari, kora daftar, xisobot daftari.

Kelajagi buyuk bo'lgan mustakil O'zbekistonning bugungi va ertangi kunini ta'minlaydigan shaxsni-mutaxassisni jaxon standartlari talabiga javob beradigan tarzda tayyorlash kup jixatdan uni qanday ukitish va muximi nima bilan ukitishga boglik. Ya'ni eng asosiy omil ta'lim mazmuni va vsitasidir.

Ukuv tarbiya ishlarining asosiy shakllaridan biri talabalar bilan seminar mashgulotlar o'tkazishdir. Psixologiya fanini ukitish jarayonida seminar mashgulotlaridan foydalanish talabalarni mantikiy fikrlash, psixologik faktlarni taxlil qilish va umumlashtirishga bu fan buyicha olgan bilimlarini kengaytirish va chukurlashtirishga yordam beradi.

Seminar mashgulotlarida asosiy olingan nazariy bilimlarni kengaytirish va chukurlashtirishga yordam beradi. Seminar mashgulotlaridan asosiy maqsad psixologiya kursidan olingan nazariy bilimlarni mustakil ish bilan mustaxkamlashdir. Ukuv rejasiga asosan kundo'zgi bulimlarda umumiy psixologiya kursi buyicha jami olti soat «Yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya» buyicha un soat ikkinchi boshqich talabalari uchun seminar mashgulotlari kuyilgan. Shunga asosan kafedrada seminar mavzulari ishlab chikilgan va ularda talabalarning savollari yanada kengrok, xamda chukurrok yoritishlari uchun yullanma beruvchi adabiyotlar ruyxati ko'rsatilgan.

Seminar mashgulotlarning mavzu rejasini to'zishda, talabalar kurs buyicha ma'ro'zalarda tinglangan nazariy va uslubiy bilimlarini yanada to'larok ochishga, psixologiya buyicha ilmiy adabiyotlar bilan mustakil ishlashga imkoniyat yaratishga xarakat qilinadi. Kafedra o'qituvchilari talabalarni seminar mashgulotlariga tayyorlashda, talabalarni o'z javoblarida ba'zi baxsli, munozarali savollar bilan ilmiy

asoslangan va o'z isbotini bera oladigan fikrlarga tayangan xolda javob berishga urgatadilar. Seminar magulotlarning samaraligi kupincha darsning qanday utganligiga boglik.

Eng assiysi fanni puxta o'zlashtirish: unga qiziqish va talabalarining darsdagi faolligidir. Seminar mashgulotlarini turli xil shaklda o'tkazish muljallangan. Ular: faol uyinlar, aralash diskussiya va referat shakllaridir.

Uslubiy tomondan tugri tashkil etilgan seminarda talabalar javoblariga ijodiy yondashib, munozara-baxs kurinishida utadi. Munozara vaktida talabalar javob berayotgan urtoklarning fikrini tinglash, o'z javoblari bilan solishtirish va bilimlarini tuldirishlari, kamchiliklarini tugrilashlari, baxsda o'z fikrlarini bayon qilishlari mumkin. Ijodiy tusda o'tkaziladigan seminarlarda talabalar fanga bo'lgan qiziqishlarining ortishi, o'z dunyo karashlari kengayishiga ishonch xosil qilishlari, bilimlari usishiga erishishlari mumkin.

Kafedra o'qituvchilari talabalarni seminar mashgulotlari orkali uylashga urgatadilar, ilmiy asoslangan bilimlarni egallashlari uchun yullanma beradilar. Mavzuni mustakil urganishda chukur qiziqish uygotadilar. Ma'ro'za, referat, so'zga chiqish, baxsli munozaralarda ishtirok etish talabalardan o'z fikrini anik, lunda, mantikan asoslangan, yukori darajada savodli bulish imkoniyatini yaratadi. Seminar mashgulotlari muxokamasida fakat ma'ro'zachi, balki barchaning faol ishtirok etishiga e'tibor qilish muximdir.

Seminar faol utishi ukuv- tarbiya ishlarida aloxida axamiyatga egadir. Seminarining referat shaklida ma'ro'zachi va tuldiruvchining avvaldan talabalar orasidan tayinlab kuyilishi, ular o'z referatlarini muxokamaga tavsiya qilishlari lozim buladi. Seminarining aralash shaklida ma'ro'zalar muxokamasi va mavzu buyicha erkin so'zga chiqishlar mavzuni yoritishda ruxsat etiladi.

Keyingi vaktlarda seminar mashgulotlarida faol uyinlardan keng foydalanilmokda. Faol uyinli mashgulotlarda talabalar guruxi o'zlarining bulajak kasblari faliyati jarayonida uchratish mumkin bo'lgan amaliy xolatlarni xal etishda nazariy bilimlarni sinab kuradilar.

Seminar mashgulotlariga mustakil tayyorgarlik kurish talabalarni ko'rsatilgan adabiyotlar asosida konspekt-dars mavzusini tayyorlashga urgatish, mavzudagi asosiy bo'lgan fikrlarni ajratib olish, rejadagi xar savolga mantikiy tugri javob topa bilishga urgatadi. Seminar mashgulotlari talabalarni psixologik vokealarning asosiy magzini tushunishi ularning asosiy ma'nosini anglashga ugatuvchi ukuv ishidir. Psixologik fanlarning asosini bilish, bulajak pedagoglarni amaliy masalalarni muvaffakiyatli xal etishlariga xamda kelajak avlod tarbiyasida, shuningdek Psixologiya buyicha seminar mashgulotlarini uslubiy tomonidan tugri takil etish va ukitishlariga yordam beradi. Ma'ro'za paytida talabalar o'z psixologik lugat daftarini to'zadi deb aytgan edik, shu daftarchadagi atamalar yordamida amaliy mashgulotlarda foydalanish uchun psixologik krossvord, rebuslar to'zishlari xam talabalar bilimini oshirishda yodam beradi.

Seminar mashgulotlarida ilgor pedagogik texnologiyani joriy etish mavzularni talabalar tomonidan kengrok va mukammalrok o'zlashtirilariga, mustakil fikrlashga, ijodiy izlanishga keng imkoniyat yaratdi. Masalan, dasturga muvofik umumiy psixologiyadan «Xarakter» mavzusini yoritishda ma'ro'za paytida – psixologiyada

xarakter muammosi, xarakterning to'zilishi, xarakter xislatlari va xarakterning shakllanishi masalalari kurib chiqilishi ko'zda tutilgan.

Amaliy mashgulot uchun esa, «Milliy xarakterga etno-psixologik yondoshuv» masalasini ajratib olinib, talabalar e'tiboriga avvaldan kuyidagi savollarni xavola etish mumkin:

1. Etnopsixologiya nima?
2. Xarakter deganda nimani tushunasiz?
3. Xarakterning qanday xislatlarini bilasiz?
4. Xarakter xislatlariga shaxsning o'zining munosabatini qanday tushunasiz?
5. Xulk-atvorning xarakterda tutgan urni?
6. Xarakterda o'zaro munosabatlarning roli?
7. Qanday sifatlar xarakterning salbiy sifatleri va kaysilari ijobiy sifatleri deyiladi va ular qanday mezonlarga asoslanib baxolanadi?
8. O'zbek yigit-kizlarining xarakterida qanday sifatlar aloxida urin tutadi?
9. Shaxsning o'z-o'zini tarbiyalashi uchun o'zida qanday sifatlar bulishi lozim?
10. Hozirgi zamon o'qituvchisi (tarbiyachisi) qanday xaakter xislatlariga ega bulishi kerak deb xisoblaysiz?
11. Kishini urab turgan muxitning xarakterga qanday ta'siri bor?
12. Milliy xarakter nima?

Shuning bilan birga mavzuni o'zlashtirishlariga yordam beradigan adabiyotlar xam tavsiya etiladi:

1. «Ta'lim tugrisida» gi Konun 1997 yil avgust.
2. I.A.Karimov O'zbekiston XXI asr busagasida. Xavfsizlikka taxdid. Barqarorlik shartlari va tarakkiiyot kafolatlari. Toshkent 1997 yil.
3. I.A.Karimov «Ma'naviy yuksalish yulida» Toshkent 1997 yil.
4. I.A.Karimov «Barkamol avlod–O'zbekiston tarakkiiyotining poydevori» Toshkent 1997 y.
5. V.Karimova, F.Akramova. Psixologiya. Toshkent 2000 yil.
6. Abduraxmonov F. Davletshin M.G. Odamlar bilan qanday mulokotga kirishish va yondashish kerak? Toshkent 1996 yil.
7. Davletshin M.G. Shark mutafakkirlarining psixologik karashlari. Toshkent 1992 yil.

Talabalar tavsiya etilgan adabiyotlar bilan tanishib, amaliy mashgulot mavzusida ko'zda tutilgan savollarga javob berishga tayyorlanib keladilar. Ularning o'zlari xam mavzuga oid yana boshka savollar xam tayyorlab kelishlari mumkin.

Amaliy mashgulot yangi pedagogik texnologiyaga asosan «guruxlarga bulib utish» uslubida tashkil etilib, «guruxiy munozara shaklida o'tkazish mumkin. – bundan maqsad talabalarda «Xarakter» mavzusini urganishga qiziqish uygotish va ularda mavzu ustida mustakil, ijodiy ishlash kunikmalarini shakllantirishdir.

Amaliy mashgulot uchun ajratilgan 80 minutni bir necha qismga, masalan, 5 qismga ajratish mumkin:

1. Darsning 1-qismida (15 minut davomida) talabalar «yumalok stol» atofiga utirishlari taklif etiladi va 1-2, 3, 4-savollarni kurib chiqish «savol-javob shaklida» olib boriladi. Talabalar ixtiyoriy ravishda, ya'ni kim javob berishni xoxlasa javob beradilar. Barcha javob beruvchilarga bitta talab kuyiladi – javoblar qisqa,

avvalgilarini takrorlamaydigan bulishi kerak. Javblar o'qituvchi tomonidan taxlil etiladi.

2. Mashgulotning 2-qismida talabalar 4 guruxga ixtiyoriy ravishda bulinadilar (o'zlari sherik tanlaydilar). Mashgulotning bu qismida guruxiy munozara usuli kullaniladi. Mavzudagi kolgan 8 ta savol konvertga solingan buladi va xar bir gurux ikkitadan savol tanlab oladi va ularga javob berishga tayyorlanadilar va o'z guruxlarida muxokama kiladilar.

3. Mashgulotning 3-qismida – 35 minut davomida xar bir gurux o'zi uchun ajratilgan savolga navbati bilan javob beradi. Ularning bergan javoblarini kolgan guruxlar taxlil etadilar va baxolaydilar. Xar bir gurux o'zlariga berilgan baxoga nisbatan fikr-muloxazalarini bildirishlari, o'z fikrlarini ximoya qilishlari uchun imkoniyat beriladi. O'qituvchining bu edagi vazifasi – vakti tugri taksimlashga e'tibor berish va munozaraga raxbarlik kilib turishdir.

4. Mashgulotning 4-qismida – 10 minut davomida o'qituvchi o'tkazilgan mashgulot buyicha o'z fikrlarini bildiradi, xulosa chiqarib yakunlaydi, talabalarning bilimi va faolliklari baxolanadi, olgan baxolarini talabalar xam o'z reyting daftarlariga yozib oladilar.

5. Mashgulotning oxirgi qismida – 5 minut davomida keyingi mashgulot mavzusi va adabiyotlar talabalar e'tiboriga xavola etiladi. Mashgulotni qanday shaklda tashkil etish talabalar ishtirokida belgilab olinadi.

Amaliy mashgulotlarda ilgor pedagogik texnologiya usullaridan – guruxlarga bulinib utish savol-javob guruxiy munozara uslubining axamiyati shundaki, bunday usulni kullaganimizda talaba mavzuni yoritishda xam etakchi, xam taxlil etuvchi sifatida faoliyat ko'rsatayapti, talabaning mustakil, ijodiy fikrlashi shakllanadi va rivojlanadi, ogzaki nutki xam, yozma nutki xam rivojlanadi, boyiydi, mashgulot musobaka tarzida tashkil etilgani uchun xam kizikarli utadi, talabaning o'ziga nisbatan ishonchi va mas'uliyati oshadi. O'ziga va o'zining imkoniyatlariga tugri baxo berishga urganadi, mavzuni yaxshi esda olib kolishga yordam beradi, psixologik bilimlardan o'z urnida foydalana olishlariga, yoshlarni ijtimoiy xayotga psixologik jixatdan tayyorlashga, ularda insoniy fazilatlarini shakllantirishga, yuksak, teran va atroflicha fikr yuritadigan insonlarni tarbiyalab etishtirishga yordam beradi.

Psixologiya kursini ukitishda laboratoriya mashgulotlari uning tarkibiy qismi xisoblanadi. Laboratoriya mashgulotlarida talabalarning ma'ro'zalarda olgan nazariy bilimlariga aniklik kiritiladi, mustaxkamlanadi. Laboratoriya mashgulotlarida talabalarda psixologik tadqiqot o'tkazish kunikmasi xosil buladi, talabalar tadqiqot metodlarini o'zlashtiradilar va uni keyinchalik maktabda ishlaganlarida qo'llashlari mumkin buladi. Bunda talabalar o'tkazilayotgan eksperimentlarda tekshiruvchi, tekshiriluvchi (tadqiqotchi, sinaluvchi) sifatida ishtirok etib, ularni mustakil o'tkazishga urganadilar. Tajribalarda ishtirok etish, shuningdek turli test topshiriqlarini bajarish talabalarda aloxida qiziqish uygotadiki, bu ularda o'z-o'zini anglash, shaxsiy psixologik sifatlarni belgilash, o'zining tarakkiyot darajasini aniklash imkonini yaratadi.

Talabalar turli psixlogik masalalarni echish orkali o'z bilimlarini amaliyotda namoyon qilishlari mumkin. Shunday masalalarni xal kila turib talabalar kelgusi amaliy ishlarida psixologik bilimlarning zarurligiga yana bir bor ishonadilar. Amaliy

mashgulotlarning o'tkazilishida turli masalalardan foydalanish o'qituvchilar uchun xam kul keladi. Bunda o'qituvchilar ukuv mateiallarining o'zlashtirish darajasi haqida axborot oladilar va shu vaktning o'zida bu jarayon ustidan nazoratni kuchaytiradilar.

Laboratoriya mashgulotlarida kompyuter texnikasi kullanilganda talabalarning barcha akliy imkoniyatlari mujassamlanadi, bunda shunchaki yakuniy natijalarning nazoratini emas, balki talabalarning o'z-o'zini nazorat qilish yo'zaga chikadi.

Laboratoriya mashgulotlarini o'tkazish va qo'llash mumkin bo'lgan bir kancha ish turlari mavjud. Xar bir mashgulot uchun ish turini tanlash darsning mavzusi, o'qituvchining imkoniyati va texnik xolatlariga boglik buladi. Laboratoriya mashgulotlarini boshlashdan avval o'qituvchilar talabalarning nazariy tayyorgarligini tekshirib kurishlari talab etiladi. Tajriba ishini olib borish haqida tafsilot belgilari yozib borish uchun kora daftar, ish natijalarini sinchkovlik bilan kayta kurib chikib, tartibga solingan keyingi xisobot daftari, xamda kilingan ishlar bayoni xam rasmiylashtiriladi.

Mashgulotlarni maktab materiali (ayniksa yosh va pedagogik psixologiya kursidan) ya'ni u yoki bu metodlardan foydalangan xolda, maktablardan olingan ma'lumotlar asosida o'tkazish maqsadga muvofikdir. Bu talabalarning O'quvchi psixologiyasi haqidagi bilimlarini aniklashtirish va chukurlashtirishga yordam beradi, yosh psixologiyasi masalalariga bo'lgan qiziqishlarini ustiradi. Kuyida shunday mashgulot «Umumiy psixologiya», «Yosh va pedagogik psixologiya» kursidan laboratoriya va amaliy mashgulotlarning namunaviy ishlanmasidan misollar tavsiya etamiz.

Umumiy psixologiyadan 3-laboratoriya mashguloti – Mavzu: «Shaxs».

1. Kuyidagi tushunchalarni muxokama qilish «Shaxs», «Individ», «Individuallik».
2. O'quvchilarni ma'naviy talabchanlik darajasini uganishda ba'zi metodlarni qo'llash orkali maktabdan olingan materiallar bilan talabalarni tanishtirish, bu materiallarni ishlab chikib, muxokama kilib shunga munosib xulosa chiqarishlarini taklif qilish metodikalari, «O'quvchilar kollektivi va O'quvchilar shaxsiyatini urganish », «Tugallanmagan gap» metodikalari.
3. Psixologik masalalarini echishni taklif qilish. («Umumiy psixologiyadan amaliy (laboratoriya)ishlar»). B Mamajonov va boshkalar.
4. O'z shaxsiyatida o'z- o'zini baxolash darajasini aniklash va birlash va bir paytning o'zida anik metodikalardan foydalana olishni urganish maqsadida talabalarga o'z-o'zini baxolash darajasini aniklash anketasini taklif qilish (S.V.Kovolyov «Yukori sinf O'quvchilarini xayotga tayyorlash»).

Yosh va pedagogik psixologiyadan 5-laboratoriya mashguloti.

Uspirin yoshining psixologik xususiyatlari.

1. Mashgulotlarni boshlashdan avval talabalar pedagogika institutidagi ukish davrining turli boshqichlarida uchraydigan kiyinchiliklar xarakterini aniklash vazifasini bajarishlari lozim buladi. Olingan materialni muxokama kilib talabalarning oliy maktabda ukishning axamiyati haqida xulosaga kelishadi. Talaba o'zining ukuv faoliyatida yutuklarga erishii uchun qanday sifatlarni egallashi kerakligini aniklash.

2. O'z-o'zini taxlil qilish psixotreningining elementlarini qo'llash «Uylab kuring va javob bering: Siz uchun nima haqida suxbatlashish kizikarli? Ukishdagi

kiyinchiliklaringizning sabablarini ayting? Kalbingiz kachon kuvonchga to'ladi? Xayotda nima sizga juda ogir botadi?»

3. O'z-o'zini taxlil qilishga xulosa chiqarish.

a) shu yoshning qiziqish va kiyinchiliklarini aniklang.

b) ta'sirchanlik xolatlarining umumiy sabablarini aniklash.

4. Psixologik masalalarni echish.

Talabalar laboratoriya mashg'ulotlari o'tkazishga jalb kilinganda ukuv guruxi yana 2 ta guruxga bulinadi xamda xar bir talabaga mustakil tajriba o'tkazish va sinaluvchi rovida bulish imkoniyati beriladi. Tajriba natijalari protokolga (kaydnomaga) yoziladi va o'qituvchi bilan birgalikda muxokama qilinadi.

Laboratoriya mashg'ulotlari rejasini to'zishda talabalarga ma'ro'zalarda kurib chikilgan mavzularning metodologik va nazariy tomonlarini mumkin kadar to'larok ochish, ilmiy adabiyot bilan mustakil ishlay olishga urganish, psixologik tadqiqot metodikasi bilan tanishish, maktab O'quvchilari shaxsining tarkib topishi va rivojlanishini ko'zata bilish, psixologik dalillarni taxlil etish, baxolash xamda tugri psixologik – pedagogik xulosalar chiqara bilishni urganish imkoniyatini yaratishni nazarda tutish kerak.

Laboratoriya mashg'ulotlari rejasi, mavzuga taallukli bo'lgan adabiyotlarni oldindan talabalarga xavola etiladi. Kafedramizda umumiy psixologiya, yosh va pedagogik psixologiya fanlari dasturi asosida laboratoriya mashg'ulotlari o'tkazish ishlanmalari tayyorlangan. Tavsiya kilingan topshiriqlar soni ukuv rejasida ko'zda tutilgan vakt doirasidan ortib koladi. Bu esa o'qituvchiga o'zi dars olib borayotgan fakultet xususiyatini xisobga olgan xolda tegishli mavzu va topshiriqlarni tanlash imkonini beradi. Sharoitga karab ba'zi ish shakli va metodi o'zgartirilishi mumkin. Ayrim topshiriqlarning mazmuni o'zgartirilishi yoki ularni boshkasi bilan almatirilishi, ba'zilarini esa talabalarga mustakil ish tarikasida topshirilishi xam mumkin.

Mavzu yo'zasidan savol va topshiriqlar:

1. Laboratoriya mashg'ulotlarining axamiyatini izoxlab bering?
2. Laboratoriya mashg'ulotlarini qanday turlarini bilasiz?
3. Umumiy psixologiyadan «Shaxs» va «Temperament» mavzulari yo'zasidan laboratoriya ishlanmasini mustakil ravishda to'zishga xarakat kiling.
4. Seminar (amaliy) mashg'ulotlarning moxiyatini aytib bering.
5. Amaliy mashg'ulotlarning qanday shakllarini bilasiz?
6. Bitta amaliy mashg'ulot davomida uning kaysi shakllarini kushib olib borish yaxshi samara beradi deb xisoblaysiz.
7. Umumiy psixologiyadan «Kobiliyatlar» mavzusi yo'zasidan amaliy mashg'ulot o'tkazish rejasini to'zing va amaliy mashg'ulot o'tkazish ishlanmasini tayyorlang.

7-mavzu: OLIY MAKTAB O`QITUVCHISINING PSIXOLOGIK FAOLIYATI

REJA

1. Oliy o`quv yurtida mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi.

2. Ta'limni boshqarish tizimi.
3. O`quv faoliyatida o`qituvchining mustaqil pozitsiyasi.

Tayanch tushunchalar

Kasbiy tayyorgarlik, professiogramma, professiografiya, psixogramma, kasbiy tayyorlashning darajasi, sifati, ularning umumiy ma'lumotlilik, saviyasi, maxsus bilimlari, amaliy ko`nikma va malakalari, kasbiy faoliyatning muhim shart-sharoitlari, qo`yadigan talabi, o`ziga xos xususiyatlari, "inson-inson", "inson-texnika", "inson-obraz"

Davlat ta'limi standartlarini ishlab chiqish va ularni yanada takomillashtirish oliy maktab psixologiyasi fani oldiga "inson-inson", ya'ni "sub'ekt-sub'ekt" munosabatlarini oqilona, odilona va omilkorlik bilan hal qilish vazifasini qo`yadi. Oliy o`quv yurtlari tomonidan tayyorlanayotgan mutaxassislar va ularning mazkur ixtisoslikda muvaffaqiyat bilan faoliyat ko`rsatishi, ish yuritishi o`sha sohaning mavqeini muayyan darajada yuqori ko`taradi. Oliy maktabning mahsuloti-bu tayyorlagan kadrlar sanaladi, xuddi shu bois oliy o`quv yurtlarining nufu`zi ularning bosh mezonlarida o`z ifodasini topadi. Bular qatoriga quyidagi mezonlarni kiritish maqsadga muvofiqdir:

1. Oliy o`quv yurtida mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi (muayyan professiogramma, professiografiya, psixogrammaga asoslangan holda ularning kasb egasi sifatida shakllanganligi).

2. Oliy maktablarda mutaxassislarni kasbiy tayyorlashning darajasi, sifati (ularning umumiy ma'lumotlilik, saviyasi, maxsus bilimlari, amaliy ko`nikma va malakalari, turli vaziyatlarda ulardan foydalanish imkoniyati).

3. Mutaxassislikka oid kasbiy faoliyatning muhim shart-sharoitlari, qo`yadigan talabi, o`ziga xos xususiyatlari ("inson-inson", "inson-texnika", "inson-obraz" va boshqalar).

4. Mutaxassis yoki bo`lg`usi kasb egasining individual-tipologik (temperament, irsiy alomatlar, tug`ma mayllar), jins va yosh xususiyatlari (ilk o`spirinlik, o`spirinlik va bunda biologik rivojlanishning ta'siri, o`rni).

Odatda oliy maktab ta'limi (o`qitish tizimi) ikki yoqlama (o`zaro ta'sir o`tkazishga) yo`nalgan aqliy jarayon (ob'ekt bilan sub'ekt, sub'ekt-sub'ekt teng huquqli munosabatlaridan iborat) bo`lib, bu saboq oluvchi (talaba) bilan saboq beruvchi (o`qituvchi)larning faol qatnashuvida o`z ifodasini topuvchi hamkorlik faoliyati va shaxslararo muomalasidan iboratdir. Buning natijasida talabada o`zaro ta'sir orqali muayyan darajadagi bilimlar, kasbiy ko`nikmalar, malakalar, odatlar, uquvlar hosil bo`ladi.

O`qituvchining talabaga ta'sir o`tkazishi natijasidagina mazkur narsalar (bilim, ko`nikma, malaka, odat) tafakkur yordamida aql-idrok tufayli shakllanishi mumkin, bu esa o`z navbatida ruhiy zo`riqish, asabiy taranglik, jiddiylik, faollikni va intilishni vujudga keltiradi. Ta'lim talaba shaxsining faollik ko`rsatishi uchun zarur shart-sharoitlar tug`dirish imkoniyatiga ega, chunonchi saboq oluvchi faoliyatini uyushtiradi (tashkillashtirishga yordam beradi), uni maqsadga muvofiq yo`naltiradi, jarayonning kechishini nazorat qiladi hamda axborot, ma'lumot, xabar, vosita, usul, operatsiya kabilar bilan ta'minlaydi.

Shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, talabalarning bilim olish qobiliyati, iste'dodi, zehni va uquvchanligining rivoji ko'p jihatdan uchta muhim omilga bog'liqdir.

1. Talabalar tomonidan o'zlashtirilgan bilimlar va ko'nikmalarning puxtaligi, barqarorligi, mustahkamligi (chunki ularni o'zlashtirish jarayonida III-IV kurslarda ba'zi bir salbiy qusurlik jihatlari kelib qo'shiladi).

2. O'quv va tarbiyaviy ishlarni oqilona tashkil etish va nazorat qilish-talabalarning o'qishga munosabatlarining (motivatsiyalarining), ya'ni ichki turtkilari majmuasining) muhim shartidir (talaba shaxsining o'ziga xos xususiyati, mavzuning ijtimoiy-shaxsiy ahamiyatliligi, o'quv fani bo'limining dolzarb muammolariga boyligi va hokazo).

3. Talabalarning mustaqil (faol, ijodiy, nostandart) ravishda oqilona bilim olishga o'rgatish (o'qituvchining tinglovchilarda mustaqil aqliy faoliyat uyushtirish va tashkil etish usullari, vositalari, texnologiyasi bilan ishlash ehtiyoji, motivi, mayli, qiziqishi, hissiy intilishini uyg'otishi) va bu sohada muayyan maslahatlar, tavsiyalar ishlab chiqish umumiy maqsad namoyon bo'lishining kafolati (garovi) dir.

Shuni unutmaslik lozimki, oliy maktablarda fan asoslarini egallash sifati, mahsuldorligi ko'p jihatdan quyidagilarga bog'liqdir:

1. Oliy o'quv yurti professori-o'qituvchisi talabani nimaga o'rgatadi?

2. Kim, ya'ni qaysi professor-o'qituvchi va qay yo'sinda ob'ektiv (tabiiy) va sub'ektiv (shaxsiy) omillarni nazarda tutadi?

3. Kimni (qaysi toifadagi, qanday aqliy imkoniyatga ega bo'lishiga binoan unga, guruhga bilim berish zarur ekanligi nazarda tutiladi) o'qitadi:

a) talabalar hukmiga, muhokamasiga qo'yiladigan o'quv materialining (mavzusining) xususiyati;

b) muallimning o'qituvchilik mahorati, o'qitish uslubi, muomala maromi;

v) talabalarning individual-tipologik, jins (biologik o'sishdagi tafovut) va yosh xususiyatlari hamda ularni ta'lim jarayonida hisobga olish (o'qitishda saboq oluvchilarga individual, differentsial munosabatda yondashish);

g) ta'lim taraqqiyotni o'z ketidan etaklaydi degan tamoyildan biroz chetlashish evaziga (internetlar tufayli, iste'dodli talabalar mavjudligi sababli) taraqqiyot ta'limni etaklashi mumkin degan qarorga kelindi.

Buning uchun o'qituvchi (muallim) ma'ro'zaning mazmuniga, unda muammoli vaziyatning ("fikrlar jangi") ishtirokiga, ijodiy va nostandart fikrlashga, dalillarning (ishonchli omillarning) serobligiga, o'quv materiallarining mutaxassislik bilan o'zviy aloqasiga (uyg'unligiga), ularning tarkibiy to'zilishiga, uni yuksak darajada talabalarning ongiga etkazish uslubiga, muallimning tinglovchilariga munosabatini (usullar bilan muloqot o'rgatish uslubi, muomalaga kirishish maromiga, odobiga, nazokatiga), auditoriya (laboratoriya) bilan o'zviy bog'lanishga va uni boshqarishga, pedagogik faoliyatni oqilona idora qila olishga, ta'lim oldiga qo'yilgan maqsadga erishish uchun intilishga alohida e'tibor berish ayni muddaodir. Bundan tashqari, o'qituvchi o'zining kundalik muallimlik faoliyatida talabalar ustidan ko'zatish, suhbat o'tkazish, psixologik, pedagogik va mutaxassislikka oid bilimlarni talab qiladigan topshiriqlar tavsiya qilish, aqlni peshlash mashqlarini o'zluksiz ravishda amalga oshirib borish, buning uchun esa turli xususiyatli, mohiyatli matnlardan

hamda testlardan, yangi pedagogik texnologiyadan, faol o`qitish uslublaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo`lmog`i maqsadga muvofiq.

Oliy maktab psixologiyasining dolzarb muammolari quyidagilardan iboratdir:

1. Oliy maktab to`zilishining etnik, etnopsixologik va hududiy xususiyatlariga asoslanib uni qayta qurish maqsadga muvofiq. Chunki jahon ta'limi standartlariga yaqinlashmoq, ularga moslashib yangi mutaxassisliklarni joriy qilmoq va ularni tayyorlashni (menejer, broker, marketing, sotsiolog, sotsial xizmat, amaliy psixolog, oila psixologi kabilarni) mahalliy ehtiyojlardan, kadrlarni tayyorlovchi professor-o`qituvchilar mavjudligidan kelib chiqqan holda rejalashtirmoq lozim (ba'zan yuqori malakali kadrlar etishmasligiga qaramasdan mutaxassislar tayyorlashga ruxsat berilmoqda).

2. Oliy o`quv yurtlarida talabalarni o`qitish, shaxs sifatida shakllantirish (ijtimoiylashuv) jarayoni hozirgi zamon talablariga javob bera oladigan metodlar (uslublar, shakllar), vositalar, usullar yangi mazmun bilan boyitilishi, milliy qiyofa, xarakter, his-tuyg`ularni hisobga olib sa'y-harakatlar amalga oshirilishi joiz. Astasekin monologik o`qitish tizimidan dialogik, innovatsion (yangilikka asoslangan), hamkorlik (o`qituvchi bilan talabalar faoliyatini uyg`unlashtirish) singari ta'limning yangi turlariga o`tish o`qitish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

3. Oliy maktab o`quv rejasi, dasturi va ularga asoslanib chop qilinadgan darsliklar, qo`llanmalar, ishlamalar, ma'ro`za matnlarini qaytadan ko`rib chiqish, ularni mamlakatimiz hududlari xususiyatlarini hisobga olib takomillashtirish, yanada puxtalashtirish, mutaxassislikka bevosita aloqasi bo`lmagan o`quv fanlarini (materiallarini) oqilona qisqartirish inson omilini hisobga olish demakdir:

a) talabalarining psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olib auditoriya mashg`ulotlarini kichik kurslarda 24 soat, katta kurslarda 28 soat qilib belgilash mustaqil fikrlashga, ijobiy izlanishga puxta zamin hozirlaydi hamda ishchanlik qobiliyatiga putur etkazmaydi, bu psixologik voqelik bosqichma-bosqich amalga oshirilishi kutiladi;

b) jahon ilg`or tajribasiga asoslangan holda nazariy va amaliy bilimlar nisbatini 30:70 etkazish kasbiy malakalarini takomillashtirishga xizmat qiladi; bizning mutaxassislar boshqa mamlakatlar kadrlaridan nazariy jihatdan ustunlar, lekin ko`nikmalar egallash ancha zaifdir; ana shu yo`l bilan kundalik talaba faoliyatini ikki qismga ajratish imkoniyati yaratiladi (9-12;13-17), bu esa o`z navbatida uy topshiriqlarini keskin qisqartirishga olib keladi, ijodiy izlanish, mustaqil fikrlash tanqidiy munosabatni talabalarda shakllantiradi; (o`qituvchilar nazariy yuklamasini 280 soat qilib belgilash o`qitish sifati, samaradorligini oshiradi);

v) o`quv dasturini mumkin qadar ixchamlashtirish-uni rejalashtirishni osonlashtiradi; ma'lumki, 2 soatga mo`ljallangan dastur mavzusida o`rtacha 30 ta ilmiy tushuncha, atama mujassamlashgan, lekin ularning mohiyatini ochib berish juda mushkuldir; bizningcha, yo`zakilik aynan shundan kelib chiqadi, mulohaza o`rnini ta'kidlov egallaydi, xolos: buning uchun muhim tushunchalar, ta'riflar, teoremlar tanlab olinishi, yordamchilarini esa manbalar bilan tanishishga yo`naltirish ma'qul, ana shunda chalkashliklar barham topadi;

g) o`qitishni faol uslublar negiziga qurish lozim, toki bunda o`qituvchi bilan talaba hamkorligi ustuvor o`rin egallasin; test, bahs, ishbilarmonlik o`yinlari,

qiyinlashtirilgan pedagogik muammo, evristika, trening, psixodrama, boshqotirma, fikrlar jangi kabi faol, mustaqillikka etaklovchi o`qitish metodlari va shakllari- oliy ta'limning negiziga aylansin; kompyuterlashgan ta'lim, masofadan o`qitish (internet) va hokazolar zamon talabi, ehtiyoji, zaruratidir;

d) darslik va qo`llanmalar hajmi o`spirinlarning yosh xususiyatlari, imkoniyatlariga mutlaqo mos tushishi lozim; chunki 17-18 yoshlik talabalarning diqqat barqarorligi 60 minut atrofida, mabodo matn hajmi katta bo`lsa, uni o`zlashtirish darajasi shunchalik qiyin kechishi ko`zatiladi; radio va televidenie diktori bir bet matnni (1680 alomatni) 2 minutda o`qiydi, biroq o`zlashtirmaydi, agar bu jarayon psixologik jihatdan tahlil qilinsa, u holda tushunish uchun (ilmiy tilda bitilganligi hisobga olinsa) 3 marta ko`p vaqt sarflanadi; 10 bet matnga bir soat vaqt talab qilinadi, agar 3 ta fandan mustaqil topshiriq berilgan bo`lsa, u taqdirda matnlarni egallash ko`rsatkichi yanada pasayib ketishi shak-shubhasiz; darslik sahifalari har xil shriftda berilishi, ajratib ko`rsatishi, qoramirroq qilinishi, tagiga chizilishi va hokazolar vosita sifatida xizmat qiladi; hatto jahon psixologlari talabiga binoan darslik (qo`llanma) paralingvistik, ekstralingvistik, proksemik qonuniyatlarga asoslangan holda yozilsa, uning matnlarini egallash ko`rsatkichi ko`tariladi, ishchanlik qobiliyati yo`qolmaydi, aqliy zo`riqish, asabiy taranglik hodisalari mumkin qadar kamayadi.

4. Talabalarda fikrlashni shakllantirish, ijodiy izlanishga o`rgatish, tanqidiy tafakkurni tarkib toptirish-oliy maktab psixologiyasining dolzarb muammolaridan biridir. Ularda yuqoridagi jarayonlarni shakllantirish faol ta'limiy uslublardan foydalanish natijasida ro`yobga chiqishi mumkin. Shuningdek, mashg`ulotdan tashqari davrlarda, mustaqil faoliyatni amalga oshirishda yoki o`qituvchi tomonidan unga talabalarni o`qitish orqali erishiladi, xolos. Maxsus mashg`ulotlar ularga mustaqil ravishda bilim olish vositalari bilan qurollantiradi:

a) fan to`garaklari, tezis, referat, kurs ishi, bitiruv ishi, birlamchi manbalar bilan shug`ullanish kezarida muayyan maqsad amalga oshadi va u yoki bu darajada shaxsiy, protsessual xislatlari tarkib topa boshlaydi;

b) iste'dodli talabalar faoliyatini tashkil qilish; birinchidan, fanlar bo`yicha erishilgan ko`rsatkichlar iste'dodning aynan o`zi emas, albatta bu birgina mezon, xolos; ikkinchidan, iste'dod topshiriqlar rang-barangligini tushunish va ularni echishni uddalash; uchinchidan, ijodiy unsurlarning mavjudligi va o`zluksizligi, to`rtinchidan, vaqt tejamkorligi, bashorat qilish layoqatining mavjudligi, beshinchidan, nostandart topshiriqlarni bajarish, shuningdek, shartlari etishmasligi va ortiqchaligini payqash (sezish) yoki antitsipatsiyaga moyillik hukm surishi; maxsus dastur asosida, alohida tartibda mashg`ulotlar uyushtirish; ijodiy izlanishni xohish, layoqat, mayl va motivdan kelib chiqqan holda tashkil qilish iste'dodlilar kamolotini oqilona amalga oshirish bilan yakunlanadi.

5. Talabalarni milliy g`oya va milliy istiqlol mafkurasi ruhida tarbiyalashni amalga oshirish muhim muammolar sarasiga kiradi. Vatanparvarlik, fidoiylik yuksak his-tuyg`ularini talabalarga maxsus ravishda shakllantirish orqali hamda ijtimoiy-siyosiy fan asoslari mohiyatiga singdirish yordami bilan ularni ongiga yo`naltirish-hozirgi zamon oliy maktab psixologiyasining dolzarb masalalaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi muammolarni hal qilish ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi, sifat darajasini orttiradi.

Mavzu yo'zidan savol va topshiriqlar:

1. Oliy maktab psixologiyasining dolzarb muammolari.
2. Fan asoslarini egallash sifati, mahsuldorligi.
3. Oliy maktab o'quv rejasi, dasturi.
4. Talabalarning bilim olish qobiliyati, iste'dodi, zehni va uquvchanligining rivojlantirish yo'llari.
5. Muallimning o'qituvchilik mahorati, o'qitish uslubi, muomala maromi.
6. Oliy o'quv yurti professori-o'qituvchisi talabani nimaga o'rgatadi?
7. Oliy o'quv yurtida mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi.
8. Ta'limni boshqarish tizimi.

8– mavzu: PSIXOLOGIYADAN MUSTAKIL ISHLARNI TASHKIL ETISH

R E J A:

1. Psixologiyadan tashkil etiladigan mustakil ishlarning ahamiyati.

Mustakil ish turlari:

3. Ilmiy psixologik adabiyotlardan referat to'zish.
4. Maktabda psixologik-pedagogik tadqiqot ishlarini olib borish.

Tayanch tushunchalar:

Tadqiqot faoliyati, nazorat ishlari, referat, psixologik-pedagogik tadqiqot ishlari, adabiyotlar tahlili, mustaqil ish, to'garak, konferentsiya.

Yukori malakali mutaxassis o'qituvchilarni tayyorlash Respublikamiz oliy maktablari oldida turgan muxim vazifalaridan biridir. Mazkur vazifani xal qilish uchun biz talabalarimizni O'quvchilar bilan ish olib borishga, O'quvchilarning psixik xususiyatlarini urganish buyicha ilmiy tadqiqot ishlarining olib borishga urgatmogligimiz zarurdir.

Oliy maktab tizimida bu masalani xal qilish uchun avvalo talabalar tadqiqot faoliyatini izchillik bilan tugri tashkil qilish, institutda olgan nazariy bilimlarni maktabdagi ta'lim tarbiya ishlarida qo'llashdan oldin tajribalarni umumlashtirish zarur.

Referat shaklida yozilgan nazorat ishi odatda qismlarga ajratilib beriladi. Jumladan «asosiy qism» «ishning maqsadi» va «vazifalari», «xulosa va muloxazalar».

Tadqiqot xarakteriga ega bo'lgan nazorat ishlarida qisqacha nazariy kirish qismi va metodik tafsilot berish keyin esa asosiy material bayon etilib, taxlil qilish va xulosa chiqarish talab qilinadi. Bundan tashkari tajriba o'tkazishda yozilgan qarorlar, anketalar, kundalik yozib olingan ma'lumotlar albatta kushib topshirilishi shart.

Uchinchidan savollarga berilgan javoblar foydalanilgan adabiyotlar manbalariga va kundalik daftarlarida ko'rsatilgan ko'zatish ma'lumotlariga yoki qaror ta'kidlagan fikrlarga asoslanmogi lozim.

Talabalar 4-qism buyicha berilgan vazifalarni topshirganda ukigan ma'ro'zasi yoki ma'ro'zasining batafsil matni, uning rejasi bilan birgalikda foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati ko'rsatib munozara yoki ma'ro'za ukiganligi tugrisidagi tasdiqlangan xujjatlarni taqdim etishlari kerak.

O'qituvchi bulib ishlaydigan talabalarga maktabga borib ishlash bilan boglik vazifalarni bajarish tavsiya etiladi. Bu esa ularga o'qituvchilik kasbiga tezrok kirishishga yordam beradi.

Nazorat ishini topshirish muddati fakultetning ukuv jadvalida ko'rsatiladi. Nazorat ishini bajarish jarayonida uchragan kiyinchiliklar va shu munosabat bilan yo'zaga kelgan savollar buyicha talabalar topshiriq bergan asosiy o'qituvchiga shaxsan yoki xat orkali murojaat kilib, maslaxat surashi mumkin.

Psixologiya fanidan imtixon topshirishda talaba albatta tekshirilgan nazorat ishining takrizi bilan kelishi lozim. Bunda o'qituvchi nazorat ishining talaba tomonidan nakadar mustakil bajarilganligini bilish maqsadida talabadan ishning mazmunini ogzaki surab kuradi. Agar javob konikarli bulsa, imtixonga kuyiladi.

Ilmiy psixologik adabiyotlardan referat to'zish:

Bu xilda vazifa berishdan asosiy maqsad talabalarni asosiy psixologik adabiyotlar va Hozirgi psixologik tadqiqotlar bilan tanishtirib chiqishdan iboratdir. Shu bilan bir katorda referat to'zish orkali talaba ayrim ilmiy asarlarni chukurrok urganib oladi. Bu esa talabaga kitob bilan ishlashning aynan shu bir masala tartibidagi turlicha nuktai nazarlarning xususiyatlarini ochib berishga xam, referat to'zayotgan ishning axamiyatini amaliy va nazariy tomondan baxolashga xam intilishi zarur. Agar talaba o'zi to'zgan referatida asar muallifining goyalari va xulosalariga nisbatan o'zining shaxsiy munosabatlari va o'z ko'z karashlarini yoritib bersa juda yaxshi buladi.

Maktabda psixologik pedagogik tadqiqot ishlarini olib borish.

Bu xildagi vazifaning asosiy maqsadi talabalarga ilmiy ish bilan shugullanishga, maktabda oddiy tajribalarni olib borishga urgatishdan iborat.

Bu xildagi vazifani bajarishdan avval urganiladigan muammoni aniklab olish, uning anik maqsadlarini belgilash, qanday metodika asosida ma'lumotlar tuplash va u ma'lumotlarni ish ustida puxta uylab ko'rsatmok lozim. Tajribalardan olingan ma'lumotlarni talaba o'zining amaliy faoliyatida qo'llashi juda muximdir.

Bu erda kuyidagi muammolarni urganishni tavsiya etiladi:

O'quvchilarning qiziqishlari, xatti-xarakat motivlari. O'quvchilarning ma'naviy tomonlari, ishning talabchanlik darajasi, shaxslararo munosabatlar. O'quvchilar shaxsining irodaviy sifatleri. Darsda O'quvchilarning dikkati, xotira tiplari, fikrlash operatsiyasi, tafakkur masalalarini echish. Bu xildagi vazifalarni bajarganda maktabda olib borilgan tajriba qarorlarini nazorat ishi bilan birgalikda topshirish kerak. Maktabda olib boriladigan xar qanday tadqiqot biz uchun noma'lum masalani aniklashdan iborat. Psixologik va pedagogik tadqiqotlarda kupincha ko'zatish, Ekperiment (tajriba) testlar, suxbat, anketa, faoliyat samaradorligini taxlil qilish, sotsiometrik metodlari kulaniladi. Ana shu materiallarning moxiyatini to'la tushungan va o'z tadqiqotlarida tugri kullay bilgandagina nazorat ishining natijasi samarali buladi.

Psixologik nazariyani ta'lim-tarbiya ishlarida qo'llash.

Pedagogik faoliyatning muvaffaqiyati ma'lumki, ko'pincha o'qituvchining, psixologik tayyorgarligi, uning nazariy bilimlarini amalda kullay olishi maxoratiga bog'liq. Shuning uchun xam o'qituvchining pedagogik faoliyat tomonidan kuyiladigan masalalarni xal etishda, psixologiya ayniksa muxim rol uynaydi. Bu qism buyicha referat ishi yozishning asosiy maqsadi xam o'qituvchi oldida turgan kundalik amaliy vazifalarni psixologiyaning nazariy koidalari bilan bog'langan xolda xal qilishga da'vat etishdan, u bilan birga u yoki bu xildagi pedagogik ta'sirning maqsadga muvofik olib borilishiga yordam berishdan iborat, vazifalar psixologiya kursining asosiy mavzulari buyicha ishlab chikilgan bulib O'quvchi va o'qituvchi faoliyatining psixologik xususiyatlarini ochib berishga karatilgan.

Xar bir mavzu buyicha materialni yaxshirok ishlab chiqishga yordam beradigan va kishini kiziktiruvchi psixologik konuniyatlarni ochib berish imkoniyatini yaratadigan savollar tavsiya etiladi. Shuni xam esda tutish lozimki, yangi savollar kiritilgan bulishi yoki savollarning izchilligi o'zgartirilgan bulishi xam mumkin.

Xar bir mavzuga asosan «Xalk ta'limi», «Sog'lom avlod uchun» oynomalari va tuplamlarida nashr etilgan psixologiyaga oid masalalar tavsiya etiladi, ammo ba'zi xollarda zarur bulib kolgan takdirida mazkur ishimizning I-qismida berilgan adabiyotlardan foydalanishimiz xam mumkin.

Bularning barchasi talaba ilmiy saviyasining kengayishiga, uning nazariy tomondan tayyorgarligi, mustakil fikrlashining shakllanishiga imkoniyat yaratadi.

Referat to'zish uchun psixologiyadan yozilgan ayrim asarlar va makolalar beriladi. Adabiyotlarni tanlashda va ularni tartibga solishda Hozirgi zamon psixologiyasi fani tarakkiyotining muxim tomonlarini kamrab olishga shu bilan birga respublikamizda nashr etilgan psixologik adabiyotlarni urganib chiqishga xarakat qilinadi.

Psixologiya fanining umumiy masalalari buyicha berilgan adabiyotlar bilan bir katorida turli fakultet talabalariga o'z kasblariga karab adabiyotlar ruyxati taqdim etiladi. Jumladan til va adabiyot fakulteti talabalari uchun tilni o'zlashtirishning psixologik asoslari, adabiyot ijodiyot psixologiyasi, yakkol obrazli tafakkurning tarakkiy etishi buyicha adabiyotlar ruyxati, badiiy-grafika fakultetining talabalari uchun tasviriy san'at psixologiyasi buyicha adabiyotlar ruyxati difektologiya fakulteti talabalari uchun anomal bolalar psixologiyasi buyicha adabiyotlar ruyxati taqdim etiladi.

Tavsiya etilgan adabiyotlarning barchasi xam mazmun va xajm jixatdan bir xil axamiyatga ega emas, shuning uchun xam bu adabiyotlardagi fakt, ta'rif va konun koidalarnigina so'zma-so'z anik kuchirib olish lozim. Ba'zan namoyish qilish uchun 1-2-misolni yozib olish ayniksa foydalidir.

Urganilayotgan asarda tushunib bulmaydigan joylari xam uchrashi mumkin. Bunday xollarda matnni 2 marta ukish, ba'zan esa uning davomidagi jummalarni ukib chiqish tavsiya etiladi. Chunki davomidagi jumlar o'zidan oldingi jummalarni tushunishga yordam beradi. Agar ana shunda xam tushunish kiyin bulsa o'qituvchiga murojaat qilish kerak.

Adabiyotlar manbai bilan tanishib chikkandan keyingina referat to'ziladi. Referat tayyorlashda ukib chikilgan asarlarning mazmunini shunchaki kurukkina

kilib yozib berish mumkin emas. Referatda asarning eng muxim nazorat konun – koidalarini anik ko'rsatib berish bunda asosiy diqqat e'tiborni asarning fakat natijasigagina karatib kolmay balki u yoki bu xoldagi masalani urganishda kullanilgan metodikasiga xam aloxida e'tibor bergan xolda ish olib borish zarur. Ilmiy adabiyotlarni ukiganda tankidiy yondoshish lozim. Shuning uchun xam fakat materialning asosiy mazmunini o'zlashtirib olishgagina emas, balki isbotlash usullariga xam aynan shu bir masala tugrisidagi turlicha nuktai nazarlarning xususiyatlarini ochib berishga referat to'zayotgan ishning axamiyatini amaliy va nazariy tomondan baxolashga intilish zarur. Agar talaba o'zi to'zgan referatida muallifning goyalari va xulosalariga nisbatan o'zining shaxsiy munosabatlari va o'z ko'z karashlarini yoritib bulsa, juda yaxshi buladi.

Talabalarimizni maktablardagi O'quvchilar bilan ish olib borishga, O'quvchilarning psixik xususiyatlarini urganish buyicha ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishga urgatmogimiz zarur.

Talabalarning ish faoliyatini ana shu tarika yunaltirib borish ularni amaliy mashgulotlar, seminar mashgulotlari, nazorat ishlari va kurs ishlari xamda diplom ishlari singari mustakil ish turlari ustida kunt bilan ishlashga ragbatlantiradi. Oliy ukuv yurtlarining sirtki bulimlarida ukuv ishlarining asosiy qismi sessiyalar oraligida davrlarga rejalashtiriladi. Bu ishlarining barchasi institut kafedralarining ko'rsatmalari asosida talaba tomonidan mustakil ravishda bajariladi. Psixologiya fanidan yoziladigan nazorat ishlari kurslarda bulib, tayyor ish o'qituvchi tomonidan ma'kullangandan keyin talaba imtixonga kuyiladi.

Talabalarga beriladigan vazifalarni tanlashda, bu vazifalarning xarakterini, xajmini va murakkablik darajasini belgilashda talabalarning yosh fiziologiyasi va maktab gigienasi kursini urganganliklari, umumiy psixologiya, yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya fanlaridan muxozara kursini to'la eshitganliklari, maxsus psixologik adabiyotlarini urganish buyicha va laboratoriya, xamda amaliy mashgulotlarda psixologik tadqiqotlar olib borishda ba'zi bilim va malakalarni egallaganliklari nazarda tutiladi.

Bu esa nazorat ishini o'qituvchilar tomonidan baxolanishida e'tiborga olinadi. Psixologiyadan nazorat ishi mavzusini tanlashda maktabdagi ta'lim tarbiya ishlari kuprok nazarda tutiladi. Tavsiya etiladigan vazifalar turt qismdan iborat bulib, talaba anashu qismlardan birini o'zi tanlab olishi mumkin. Nazorat ishi uchun tavsiya etiladigan vazifalar kuyidagilardir.

1. Ilmiy psixologik adabiyotlardan referatlar yozish.
2. Maktabda psixologik pedagogik tadqiqot ishlarini olib borish.
3. Psixologiyaning nazariy konun koidalarini taxlil kilgan xolda uni maktabdagi ta'lim-tarbiya ishlariga tadbik etish.
4. Maktabning O'quvchilari va ota-onalari urtasida psixologik bilimlarni targib etish.
5. Ma'ro'za va munozaralar tayyorlab ularni ukib eshittirish.

Tavsiya etilayotgan vazifalar turlicha bulishiga karamay maktabda olib boriladigan amaldagi ishlar bilan metodik ko'rsatmalar berib ishni bajarishning metodikasi xam beriladi. Talaba nazorat ishining mavzusini tanlashda o'qituvchi bilan maslaxatlashib olsa yanada yaxshirok buladi. Psixologiyada nazorat ishining

to'zilishi uning xarakteriga bog'lik. Referat shaklida yozilgan nazorat ishi odatda qismlarga ajratib beriladi. «Asosiy qism», «Ishning maqsadi», «Xulosa va muloxazalar».

Psixologik pedagogik xarakterga ega bo'lgan nazorat ishlarida qisqacha nazariy kirish qismi va metodik tavsilot berish, undan keyin esa asosiy fikr bayon etilib taxlil qilish va xulosa talab qilinadi. Psixologik nazariyani ta'lim-tarbiya ishlarida qo'llash vazifasi bajarilganda foydalanilgan adabiyot manbalari, kundalik daftarga ko'rsatilgan ko'zatish materiallari, qarorda ta'kidlangan asosiy fikrlar to'la berilishi zarurdir. O'quvchilar va ota-onalarga psixologiyadan ma'ro'za yoki munozaralar ukigan munozarasi yoki ma'ro'zasining batafsil matni uning rejasi bilan birgalikda foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati ko'rsatib, munozara yoki ma'ro'za o'tkazilganligi haqidagi tasdiqlangan xujjatlar taqdim etilishi lozim.

Mavzu yo'zasidan savol va topshiriqlar:

1. Nazorat ishlariga kuyiladigan asosiy talablarni aytib bering?
2. Ilmiy psixologik adabiyotlardan referat to'zishdan asosiy maksad nima?
3. Psixologiyadan olgan nazariy bilimlaringizni ta'lim-tarbiya ishida qanday kullay olasiz? Misollar keltiring?
4. «Xalk ta'limi» ro'znomasi «Tafakkur» va «Soglom avlod uchun» oynomalaridan mavzuga oid makolalardan konspekt yozing.

9- mavzu: TA'LIMNI BOSHQARISH TIZIMI

R E J A:

1. Reyting tizimining mohiyati va asosiy ko'rsatgichlari.
2. Malakali mutaxassislar tayyorlashda pedagogik amaliyotning urni.
3. Psixologiyadan yoziladigan kurs ishlarining maksad va vazifalari.
4. Psixologiyadan yoziladigan bitiruv malakaviy ishlari.
5. Bitiruv malakaviy ishga qo'yiladigan talablar

Tayanch tushunchalar:

Kurs ishlari, nazariy va eksperimental kurs ishlari, bitiruv malakaviy ishlari, ilmiy tadqiqot ishlari, reyting, baxolash boshqichlari, nazorat shakllari, yozma ish, psixologik tayyogarlik, pedagogik ta'sir, o'quvchi shaxsiga psixologik-pedagogik tavsifnoma, darsning psixologik taxlili, sinf jamoasiga pedagogik psixologik tavsifnoma.

Oliy ukuv yurtlaridagi ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish: talabalarning yukori darajadagi bilimlariga ega bulishi xamda o'zlashtirishning muvafakiyatli bulishini ta'minlaydigan tadbirlardan biri talabalar bilimini nazorat qilish va baxolashning reyting tizimini joriy qilishdir.

Hozirgi kunda oliy ukuv yurtlaridagi ta'lim olish jarayonida talabalarning o'zlashtirishi va bilimini nazorat qilish xamda baxolashning reyting tizimini joriy qilishning asosiy maksadi talabalarning tanlagan soxalari, shuningdek ijtimoiy va psixologik-pedagogik ukuv fanlaridan xar taraflama mukammal, chukur bilimlarga ega bulishlariga erishish va ularni mustakil, ijodiy fikrlay olish kobiliyatlarini yanada tarakkiy ettirishdan iboratdir. Talabalarning o'zlashtirish va bilimini nazorat

qilishning reyting tizimini joriy qilishning ahamiyati yana shundan iboratki, u ijobiy motivatsiya xosil qiladi, ukishda muvafaqiyatga erishish uchun intilish, ukuv faoliyati bilan muntazam shugullanib borishga moyillik kelib chikadi.

Bularga erishishning eng kulay yullaridan biri ukuv jarayoniga talabalar o'zlashtirishini nazorat qilish va baxolashning reyting sistemasini joriy kilinishidir. «Reyting» inglizcha so'z bulib, «baxo», individual koifitsient degan ma'noni anglatadi. Shu paytgacha amaliy faoliyatda kuprok «siyosiy arboblal reytingi» tushunchasini uchratganmiz. Lekin oxirgi paytlarda turli oliy ukuv yurtlarida talabalar o'zlashtirishini nazorat qilishning reyting sistemasi joriy kilinishi bilan «talabalar reytingi» termini xam kundalik xayotimizga keng mikyosda kirib kelmokda.

Talab bilimini reyting sistemasi buyicha baxolash goyasi talabalar ukuv ishlarining barcha turlarini baxolash asosida tuplagan ballal mikdori esa xar bir talabaning ukishda erishgan yutuk va muvofakiyatlarini yakkol takoslash imkonini beradi. O'z natijalarini boshka talabalar kulga kiritgan ballal mikdori bilan doimiy solishtirib borish orkali talaba o'z tayyorgarlik darajasini ko'zatib boradi. Kerak bulgan takdirida o'zlashtirish tezligini oshirish uchun imkon yaratadi.

Bunda ukuv guruxidagi xar bir talaba o'zining ukishdagi yutuklariga muvofik keladigan tartib rakamini oladi. Talabalarning jami reytingi o'zlashtirish taxtasi yoki ekraniga yozib kuyiladi. Bu esa talabalarga o'zlashtirish natijalarini takkoslab borish imkonini yaratib, ular faoliligini oshiradi, bir-biridan usib borish imkoniyatini yaratadi. Bir-biridan usib ketishi uchun xarakat qilishga undaydi, ukish faoliyatida yukori natijalarga erishishi orkali o'z xurmati va kadrini oshirishga yordam beradi.

Hozirgi davrda talabalar o'zlashtirishi lozim bulgan ilmiy axborot okimi tuxtovsiz usib bormokda. Shu munosabat bilan ukuv jarayonini tashkil qilishni takomillashtirishning shunday yullarini izlab topish talab kilinadiki, bunda talaba o'z kobiliyat va imkoniyatlarini maksimal darajada rivojlantirishga intilsin xamda bilimlarini mustaxkam egallash uchun bor kuchlarini ishga solsin.

Talabalarni o'zlashtirishini baxolashning reyting sistemasini qo'llash-tajribalarning kursatishicha, bunda mutaxassislar tayyorlashda ancha yukori darajaga erishish mumkin. Shuningdek o'zlashtirishni nazorat qilishning yangi turlarini joriy etishni dolzarbliqi mutaxassislar tayyorlashning kup boshqichli sistemasiga utishi bilan xam boglangan (bakalavr, magistr). Ta'limning bir boshqichidan ikkinchisiga o'tkazish attestatsiya yoki konkurs asosida amalga oshiriladi. Talabalarning ukuv reytinggi attestatsiya sistemasida ob'ektiv kursatkich bulib xizmat qilishi mumkin. Reyting sistemasini qo'llash tajribalarning kursatishicha bu sistema talabalar ukuv faoliyati sifatiga ijobiy ta'sir kursatadi.

Bunda xal kiluvchi omillar sifatida kuyidagilarni kursatib utish mumkin.

- semestr davomida talabalarni ishlab borishga undash;
- talabalarni ukuv materiali ustida mustakil ishlash rolini kutarish;
- ta'limda musobakalashi elementlarini kiritish;
- talabalarning ukishda muvofakiyatlarga erishishga bulgan ijobiy motivatsiyalarni uygotish.

Nazorat qilishning reyting sistemasini kullash talabalar o'zlashtirishini baxolashda tasodifiy omillar rolini ancha pasaytiradi, chunki muayyan, ukuv fani

buyicha baxo talabalar tomonidan semestr yoki ukuv yili davomida tuplagan umumiy ballar miqdoriga karab aniklanadi.

Bilimlarni nazorat qilishning reyting sistemasi ukuv jarayonini axborot jixatdan ta'minlanishiga yukori talablar kuyadi. Talabalar bilan muallimlar urtasidagi o'zaro munosabatlar xakikiy xamkorlik asosida kuruladi.

Talabalar o'zlashtirishi va bilimlarini baxolashning reyting sistemasi joriy kilinishining asosiy maksadi – oliy ukuv yurtlaridagi ta'lim olish jarayonida talabalarning tanlagan soxalari xamda ijtimoiy psixologik pedagogik ukuv fanlaridan chukur, xar taraflama mukammal bilimlarga ega bulishini tashkil qilish va ularning ijodiy fikrlash kobilyatlarini rivojlantirishdir.

Universitet va pedagogika instituti talabalarini pedagogik faoliyatiga tayyorlashda va ularni yukori malakali mutaxassis kilib tarbiyalashda maktablarda olib boriladigan pedagogik amaliyotning roli nixoyatda muximdir.

Pedagogik amaliyot psixologik jixatdan talabaning nazariy tayyorgarligini tuldiradi va boyitadi, olgan bilimlarini mustaxkamlash va chukurlashtirishga, amaliy vazifalarni xal qilish uchun urganilgan fanning nazariy koidalaridan foydalanishga imkon yaratadi. Shuning uchun xam pedagogik amaliyot talabalarni kelgusi faoliyatga tayyorlash vositasidan biri xisoblanadi. Chunki, talaba pedagogik nuktai nazardan Umumiy, Yosh va pedagogik psixologiyadan olgan nazariy bilimlarini amaliyot jarayonida amalda tatbik qilish imkoniyatiga ega buladi. Amaliyotchi talaba o'qituvchi sifatida O'quvchilarning yoshlik va individual psixologik xususiyatlarini bilibgina kolmay balki ta'lim, tarbiya va o'qituvchi psixologiyasidan olgan nazariy bilimlardan ta'lim – tarbiya jarayonida foydalanishga urganadi. Psixologik ma'lumotlarga suyanib ayrim O'quvchilarga va sinf jamoasiga tavsifnoma to'zish, darslarni psixologik tomondan taxlil qilish tadbirlarni o'tkazish va uning mazmuni, to'zilishi, tarbiyaviy axamiyatini psixologik jixatdan baxolaydilar. Ular sinf raxbari sifatida o'z tarbiyaviy ishlarini tashkil qilish, o'z sinfi O'quvchilarining xususiyatlarini urganish, bir kancha tadbirlarni mustakil tayyorlash kabi amaliy topshiriqlarni bajaradilar. Shuningdek, talabalar o'zlarining pedagogik kobilyatlarini sinab kuradilar va yoshlarga bilim, kunikma va malakalarni singdirishda, ularning akliy faoliyatlarini rivojlantirishda qanday kobilyatlarini tarkib toptirish lozimligini bilib oladilar. Pedagogik amaliyot jarayonida talaba o'qituvchigina emas, u psixolog ekanligini yodda tutmogi lozim. Chunki yaxshi o'qituvchi bulish uchun yaxshi psixolog xam bulishi lozim.

O'quvchilarning xususiyatlarini bilish, ularning qalbiga yo'l topa olish, mulokotda bulish malakasini egallash, ularni faol va mustakil fikrlashga urgatish kobilyatlarini shakllantirish psixologiyani bilishni talab kiladi va talabalar bu urinda psixologiyadan olgan bilimlar tizimiga suyanadilar. Pedagogik amaliyot faol professional xarakatlarni amalga oshirish va professional o'qituvchining dastlabki tajribalari bilan kurollantirish uchun kulay shart-sharoit yaratadi. Pedagogik amaliyot davomida III kurs (besh yillik kurslarda IV kurs) talabalari O'quvchi shaxsiga psixologik – pedagogik tavsifnoma yozadilar. IV-kurs (5 yillik kurslarda V kurs) talabalari esa:

1. Sinf jamoasiga pedagogik – psixologik tavsifnoma
2. Bir soatlik darsning pedagogik – psixologik taxlili

O'quvchi xakida chukurrok bilimga ega bulish uchun sinf raxbari va boshka ukituvchilar bilan suxbatlashadilar. Talaba O'quvchining jamoasiga, o'z-o'ziga, urtoklariga, maktab, sinf raxbari va boshka ukituvchilarga bulgan munosabatlarini, mexnatga, ukishga bulgan munosabatlarini urganadi. Ayniksa mexnatga bulgan ishtiyoki, unga bulgan (ongli va ijobiy) munosabatlarini ko'zatadi.

O'quvchining ukishga munosabatini urganish aloxida axamiyatga ega. Bunda talaba O'quvchining o'zlashtirishi, bilimlar darajasi, darsga kizikishi, kobiliyati: dikkat, idrok, xotira, tafakkur xususiyatlarini, ularning faollik darajasini, psixik jarayonlarining rivojlanishiga ta'sir kursatuvchi omillarni, ukish malakalarini, o'zi dars bergan vaktida, shu sinfga dars ko'zatishtga kirganda urgana boradi. Bu urinda xar bir jarayonning shu O'quvchiga xos bulgan xususiyatlarini aniklash muximdir. Masalan: O'quvchi o'zi ukigan materialini yaxshi esda saklashi (kuruv xotirasi) yoki dikkati bekaror bulishi, tez fikr yuritishi yoki mustakil fikrlay olmasligi mumkin.

Bunday xususiyatlar O'quvchilar e'tikodi, ideallari, orzusi, dunyokarashiga xos bulgan xususiyatlarini O'quvchilar bilan suxbatda bulish orkali bilib olinadi. Uning xarakter xislatlari va temperament tiplariga xos bulgan ma'lumotlarni taxlil kilib, uning individual psixologik xususiyatlarini ochib beradi.

O'quvchining xarakter xislatlari va temperamenti tiplarini aniklashda unga xos bulgan xar bir xususiyatni ko'zatisht, uni yozib borish lozim.

Chunki xarakter xislatlari irodaga, xissiyotga va akl-farosatga (intellektual) xos bulgan xislatlarga bulinadi va ularni ijobiy va salbiy xususiyatlari u yoki bu O'quvchida, albatta, mavjud buladi. Talaba bu xislatlarni O'quvchini doimiy ravishda ko'zatisht orkaligina bilib olishi mumkin. Ba'zi bir talabalar men ko'zatgan O'quvchining temperament xolerik yoki melankolik – deb xulosa chiqaradilar.

Bu albatta, tugri emas chunki u shu O'quvchiga xos bulgan xamma xususiyatlarni ochib yozmaydi. Agar O'quvchining temperamenti xususiyatlari tula kursatilsa keyingina biz u kaysi temperament turiga mansubligini yoki kaysi xarakter xislatga moyilligini aniklay olamiz. O'quvchining o'ziga xos xususiyatlarini urganish fakat dars jarayonidagina olib borilmay, balki u darslarni ko'zatisht, tarbiyaviy ishlar protsessida, bolani uynayotgan va mexnat kilayotgan vaktida, xatto tanaffus vaktida, ya'ni kundalik ish protsessida buladi.

Ko'zatisht va suxbatdan aniklangan faktlar «psixologik ko'zatishtlar kundaligi» daftariga sistemali yozib boriladi.

Kundalikda tuplangan ma'lumotlar talabaning O'quvchiga psixologik – pedagogik tavsifnoma yozishi uchun asos buladi. Talaba O'quvchiga yozilgan tavsifnomani «psixologik ko'zatisht daftari» bilan birga psixologiya ukituvchisiga topshiradi. Ukituvchi avval talabaning psixologik ma'lumotlarini kurib chikadi va bu ma'lumotlarni tavsifnomada bayon etilganligiga karab uni baxolaydi.

Ukish O'quvchi mexnatining asosiy turi xisoblanadi. Unga sinf jamoasining munosabatini aniklash: ya'ni O'quvchilar bilim egallashdagi burchlarini qanday anglaydilar, kaysi fanlarni ukishga kizikishlarini bilish zarur. Chunki ularning fanlarni egallashga bulgan kizikishlari ta'limni muvoffakiyatli, chukur o'zlashtirish imkonini beradi.

O'quvchilarning kaysi fan tugaraklariga, konferentsiya va olimpiadalarga katnashishi xam ularning kizikishlaridan dalolat beradi.

Sinf jamoasini urganish bir O'quvchi shaxsini urganishga nisbatan murakkabdir. Chunki bunda amaliyotchi talaba sinfdagi xamma O'quvchilarning fakat kizikishi yoki fanni o'zlashtirishlarinigina emas, balki sinf jamoasi xarakterini, sinfdagi an'analarni, uning vazifalarini, sinf O'quvchilarining istikbollarini va ularning tarbiyaviy qiymatlarini aniklashi lozim.

Sinf jamoasini urganishda jamoa faoliyati mazmuni va shaklini psixologik nuktai nazardan chukur taxlil qilish, uning muxim tomonlarini va kamchiliklarini puxta asoslab berishga axamiyat berish kerak. Agar sinf faoliyati bilimlariga yoshlik va individual xususiyatlariga mosligi, chukur va puxta asoslanib berilmasa, unda taxlil ob'ektiv xarakterga ega bulmaydi.

Amaliyotchi talaba sinf jamoasini urganishda, albatta, shu jamoaning uyushkokligiga aloxida axamiyat berishi lozim. Chunki sinf jamoasining uyushkokligi undagi guruxlarning uyushkokligini xam belgilaydi. Kimmatli orientatsiyalarning birligi jamoa uyushkokligini kursatish bilan birga ularning fikrlarini, karashlarini xam birligini kursatadi. Shuningdek, jamoda uyushkoklik ruxini misollarda bayon qilish, jamoa a'zolari orasida fikrlarning birligi yoki turli – tumanligi, ularni kelishtirishga kobilligi, xarakatlarning anikligi va O'quvchilarning odilligi (urtoklarini ximoya qilishi, kasal urtogiga yordam berishi va x.k.) yoki kaxri kattikligi, kupollik, manfaatini ko'zlash kabilarni ko'zatish va ularni psixologik jixatdan asoslab berish talab kilinadi.

Amaliyotchi – talaba sinf O'quvchilari xakida umumiy ma'lumot, sinf faoliyatining mazmuni va xakteri ya'ni ularni xamma fanlarni o'zlashtirishi, intizomi O'quvchilarning o'zaro munosabatlari, sinfda va sinfdan tashkari olib briladigan ishlari, mexnatga munosabatlari, ular orasidagi faollar va ularning ish faoliyati, xakteri kabilarni kundalik ish jarayonida muntazam urganadilar. Shuningdek amaliyotchi sinf O'quvchilarining siyosiy – goyaviy darajasi, etakchi O'quvchilarning o'z urtoklari orasida tutgan urni, uyushkokligi, tashabbusi, mustakilligi, jamoa orasidagi o'zaro munosabatlarini aniklash va ularni muxokama kilib borish kerak.

Amaliyotchi – talaba sinf raxbarining ish faoliyatini uning bilimi, madaniyati, kobilyatini, munosabatlarini urganadi va undan o'ziga tegishli xulosa chiqaradi. Talaba ko'zatgan ma'lumotlarni «Psixologik kundalik » daftariga (3-sxema) yozib borishi talab etiladi. Chunki ularni yozib bormasa ma'lumotlar esdan chikadi va psixologik dalillarsiz jamoaga psixologik – pedagogik tavsifnoma berish mumkin bulmaydi. (Sinf jamoasini psixologik – pedagogik uganish sxemasi – 3-sxema).

Sinf jamoasini urganish va unga psixologik – pedagogik tavsifnoma to'zishning taxminiy sxemasini talabalar «Pedagogik amaliyot buyicha talabalarga amaliy yordam» (Fargona 1993 yil)kitobidan kuchirib oladilar.

Darsni psixologik – pedagogik taxlil qilish uchun talaba avvalo shu darsni ko'zlatishi lozim. Ko'zlatishdan aniklangan ma'lumotlar va dalillarni kuyidagi sxemaga yozib borilsa, darsni taxlil etishda talaba kiynalmaydi.

Sana, Sinf. Ukituvchining Ismi-sharifi, fan.	Darsning yutuklari	Darsning kamchiliklari	Fikr va takliflar
--	-----------------------	---------------------------	----------------------

Mavzu.			
--------	--	--	--

Darsni taxlil qilishda darsning maksadi, vazifasi, tipi, boshkarish masalasi buyicha:

Uni psixologik jixatdan maksadga muvofikligiga e'tibor beriladi. (kirish, ma'lumotlar bilan tanitirish, yangi bilimlarni o'zlashtirish, malakalarni shakllantirish, takrorlash va x.k.) ikkinchidan, ukuv informatsiyalarini tanlash, uchinchidan dars utish usublari bilan aniklanadi. Darsga baxo berish xam darsning to'zilishi va tiplari orkali belgilanadi. .

Tafakkur jarayoni ta'limni o'zlashtirishda xamma psixik jarayonlar kabi muximdir. Bunda O'quvchi ukituvchi tomonidan berilayotgan bilimlarni o'ziga xos xususiyatlarini, ular orasidagi boglanish va knuniyatlarni umumlashtirib o'zlashtiradi. Bu bilimlar ayrim tushunchalar sifatida emas, balki tushunchalar sistemasiga (tizimiga), aylanadi. Shuning uchun ukituvchi bu tushunchalarni qanday bayon etdi, O'quvchilarda qanday xukmlar vujudga keltira olganini aniklash lozim. Ayniksa, tushunchalar orasidagi sababiy boglanishlar qanday bayon kilinganligi axamiyatlidir. Shuningdek, ukituvchi u yoki bu xukm va tushunchalarni qanday yullar bilan (induktiv, deduktiv) shakllantira olganligini aloxida e'tiborga olish lozim. Dars jarayonida mustakil, faol va ijodiy tafakkurni rivojlantirish, muammoli vaziyatlarni vujudga keltirish va bolalarning fikr yuritish jarayonlarini (analiz, sintez, abstraktsiya va x.k.) faollashtirish qanday yullar bilan amalga oshirilganligini aniklash maksadga muvofikdir. Dars jarayonida ukituvchining O'quvchilar bilish faoliyatini faollashtirish usullarini taxlil qilishda bolalarning individual xususiyatlarini xisobga olishi, individual kunikma va malakalarini paydo bulishi (fikrlash orkali yoki munosabat usullari va uning samaradorligi) ni aniklab olishi kerak.

Shuningdek darsni taxlil qilishda ukituvchi utgan mavzuni O'quvchilar qanday o'zlashtirgani xakidagi informatsiyani qanday kilib bilib olgani, savollarning bolani fikr yuritishga majbur qilish ruxida to'zganligi va javob berishga xamma O'quvchilarni jalb kila olganini aloxida ta'kidlash zarur.

Darsni baxolashda uning maksad va vazifalarini qanday amalga oshirilgani, unda qanday yutuk va muvoffakiyatga erishgani, darsda qanday kamchiliklarga yul kuyilganligi va uning ob'ektiv, sub'ektiv sabablari va nixoyat, taxlil kiluvchi shaxslarning fikr-muloxaza va takliflari, ularning kanchalik muximligi xisobga olinadi va dars baxolanadi.

Tarbiyaviy tadbirlarni psixologik asoslab berish. Amaliyotchi talaba tomonidan tayyorlanadigan va o'tkaziladigan tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishdan maksad bulgusi pedagog – tarbiyachilarning tarbiyaviy ish jarayonini olib borishga urgatishdir. Ular o'zlari biriktirib kuyilgan sinf jamoasini urganadilar, sinf raxbari va yoshlar tashkilotining ish tizimi bilan tanishadilar, sinf raxbari bilan xamkorlikda kelgusi davr uchun O'quvchilar oldiga kuyiladigan asosiy tarbiyaviy vazifalarni belgilaydilar, belgilangan tarbiyaviy vazifalarni xal qilish uchun tarbiyaviy ishlar rejasini to'zadilar.

Bulgusi ukituvchilarning kasbiy tayyorgarlik tizimida psixologiyadan kurs ishlari yozish muxim urin tutadi. Kurs ishlari yozishning asosiy maksadi

talabalarning psixologiyaga doir ilmiy adabiyotlar, risola va makolalar (ro'znoma va oynomalarda chop etilgan makolalar xam kiradi) bilan ishlash malakasini takomillashtirish xamda ilmiy tadqiqot faoliyati bilan bogliq dastlabki kunikma va malakalarni xosil qilishdir. O'zbekiston Respublikasi mustakillikni kulga kiitgan xozirgi vaktida yukori malakali ukituvchilarni tayyorlash Respublikamiz oliy maktablari oldida turgan muxim vazifalardan biridir. Bu vazifani muvaffakiyatli xal etilishi uchun talabalarimizni maktabdagi O'quvchilar bilan ish olib borishga, O'quvchilarning psixik xususiyatlarini urganish buyicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishga urgatmogimiz zarur. Talabalarning ish faoliyatini ana shu tarika yunaltirib borish ularni amaliy mashgulotlar, laboratoriya mashgulotlari, nazorat ishlari, kurs ishlari xamda bitiruv malakaviy ishlari singari mustakil ish turlari ustida kunt bilan ishlashga ragbatlantiradi.

Kurs ishlari asosan ikki xil bulib. Ular:

- 1) Nazariy kurs ishlari
- 2) Eksperimental kurs ishlaridir.

Nazariy kurs ishlari yozishda odatda psixologiyaga oid ilmiy adabiyotlarni (manbalarni) mavzuga karab taxlil qilish nazarda tutiladi. Nazariy kurs ilari yozish kuyidagi ish boshqichlarida olib boriladi:

- a) mavzu tanlash
- b) adabiyotlar tanlash (manbalar tanlash)
- v) reja to'zish
- g) mazmunni bayon etish
- d) xulosa chiqarish

Kurs ishlari mavzulari psixologiya kafedrasida ukituvchilari tomonidan to'ziladi, kafedra yigilishida muxokama kilinib, tasdiklangandan sung talabalar e'tiboriga xavola etiladi. Kurs ishlari mavzularini talabalar ixtiyoriy ravishda tanlab oladilar. Kafedra tomonidan talabalarga kurs ishi yozishlarida uslubiy va nazariy jixatdan yordam berish uchun ilmiy raxbar tayinlanadi.

Ilmiy raxbar talabaga reja to'zishda, mazmunni bayon etishda va zaruriy ilmiy psixologik xulosalar chiqarishda, nazariy xulosalarni amaliyot bilan boglab olishga yordam beradi. Kurs ishi yozayotgan talabalarga doimiy ravishda amaliy yordam kursatib boriladi. Ilmiy raxbar tomonidan individual suxbat va konsultatsiyalar uyushtiriladi.

Eksperimental kurs ishlarida esa ilmiy adabiyotlar taxliliga kushimcha tarzda O'quvchilar bilan tajriba o'tkaziladi (ular ko'zatiladi, tadqiqot o'tkaziladi, anketa tarqatiladi, suxbat o'tkaziladi va x.k.)

Eksperimental kurs ishlari kuyidagi tartibda bajariladi:

- a) Tanlangan tadqiqot mavzusini nazariy jixatdan ishlab chiqish (adabiyotlarni tanlash, ularni taxlil qilish, tadqiqot muammosini ajratib kursatish).
- b) Tadqiqotda ishlatiladigan metodikalarni (uslublarni) tanlash.
- v) O'quvchilar bilan tajriba olib borish.
- g) Olingan natijalarni statistik ishlab chiqish va psixologik talqin qilish.
- d) Xulosalar chiqarish.

Mavzu yo'zasidan savol va topshiriqlar:

1. Kurs ishi va Bitiruv malakaviy ishlari yozilishiga qanday talablar kuyiladi?
2. Kurs ishining to'zilishi qanday?
3. Bitiruv malakaviy ishining yozilish boshqichlarini aytib bering?
4. Yozma ish usulini tadbik etish buyicha Namunaviy Nizom bilan tanishib chiqing.
5. Pedagogik amaliyotning axamiyatini o'z fikringiz bilan tushuntirib, asoslab bering.
6. Ukuvchi va sinf jamoasini urganishda kaysi psixologik metodlarni kulagan ma'kul?
7. Dars o'tish jarayonida o'kuvchilarning yosh xususiyatlari xamda individual xususiyatlarini xisobga olishdan maksad nima?

Foydalanilgan asosiy adabiyotlar:

1. G`oziev E. Umumiy psixologiya. Toshkent, 2002.
2. G`oziev E. Psixologiya. Toshkent, «O`qituvchi», 2003.
3. G`oziev E. Psixologiya o`qitish metodikasi. Toshkent, O`zMU, 2002.
4. G`oziev E., O`tanov B. Hamkorlik psixologiyasi. Toshkent, ToshDU, 1992.
5. G`oziev E. Oliy maktab psixologiyasi. Toshkent, O`zMU, 2004.
6. Панибратцева З.М. Методика преподавания психологии. Москва, Просвещение, 1971.
7. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. Toshkent, ToshDPU, 2002.
8. Karimova V. Psixologiya. Toshkent, 2000.
9. S.Ogaev. Ta'lim texnologiyasi. Xalk ta'limi 2000 yil. № 3.
10. B.X. Bobomirzaev Pedagogik amaliyot psixologik muammo sifatida. Tokent – 1997 y.

Интернет манбалари:

1. <http://www.lib.psichology.msu.ru>
2. <http://www.lib.psichology.ru>
3. <http://www.lib.psichology.rin.ru>
4. <http://www.lib.psichology.narod.ru>